

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

Докторске студије

ОТВОРЕНИ ДОКТОРСКИ СЕМИНАР
„НАСТАНАК И РАЗВОЈ ФАРК-А“

Кандидат
Косара Стевановић, 25/19

Београд, јун 2021.

Историјски контекст

Да би се разумела марксистичко-лењинистичка група као што је ФАРК, његови мотиви деловања, као и методи његове борбе, неопходно је да се разуме историјски и политички контекст у којем је настао. Колумбија је још од најранијих дана своје независности била поприште сукоба многобројних супротстављених интереса. Наиме, након три века шпанске колонијалне владавине, Колумбија је напослетку добила независност 1819. године, али се тек 1886. конституише као република и добија данашњи назив. Оно што је спречавало уједињење Колумбије је био сукоб између централиста и федералиста (из којих ће се већ средином 19. века изродити супарничке партије—конзервативна и либерална). Овај сукоб две партије ће се испоставити као нешто што ће обележити историју Колумбије и у 20. веку, када су конзервативци и леберали учествовали у чак два грађанска рата, од којих је први био тзв. *Рат од хиљаду дана* између 1899. и 1902. године, а други је трајао знатно дуже, од 1948. до 1966. године и познат је под називом *La Violencia* („Насиље“), из којег се изродио ФАРК као сељачка марксистичко-лењинистичка герила.

Међутим, најпре треба нагласити да људи који су живели у руралним и неприступачним деловима Колумбије, далеко од великих градова као што су Богота, Медељин и Кали, нису узимали учешће у политичком животу политичких партија. По освајању независности колумбијски земљопоседници искључиво су били потомци шпанских конквистадора, који су чинили део олигархијског система који је спроводио сопствене интересе и циљеве, те су грађански ратови крајем 19. и почетком 20. века најпре били последица борбе припадника елите који су се борили за своје личне интересе (Leech, 2011: 5). Међутим, и поред овог колонијалног наслеђа у виду моћних елитистичких земљопоседника, искристалисале су се и разлике између конзервативне и либералне политичке струје, чији се програм значајно разликовао. С једне стране, либерали су се залагали за снажну федералну владу, раздвајање цркве од државе и слободно тржиште, док су конзервативци тежили успостављању централистичке власти, која је блиска цркви, као и економском интервенционизму (Ибид.).

Услед својих супротстављених политика, конзервативци су се залагали за остваривање интереса богатих земљопоседника, док су либерали покушавали да спроведу аграрне реформе, којима би се власништво над земљом ставило у руке *campesinos*-а (сељака), чиме би се раскинуло са дугом традицијом екстрактивних институција које су биле укоренење у колумбијско друштво. Управо такве аграрне реформе су покушане од стране либерала који су дошли на власт 1930. године, након готово 50 година власти конзервативне партије (Bruce-Jones and Smith, 2019: 3). Промена законодавства је претила да одузме властели поседе и да их стави у руке земљорадника, који би добили право да присвоје земљу тако што би је обрађивали, чиме су значајно појачане већ постојеће тензије између либералне и конзервативне партије (Ибид.). Сукоб се знатно заоштрио након 16 година, када је 1946. на власт дошла Конзервативна партија, која је одмах кренула да преузима локалну власт, приликом чега су избили инциденти између припадника супарничких партија (Offstein & Aristizábal, 2003: 101). Усред подгревања ових тензија догодило се убиство вође либералне партије Хорхе Елиесер Гаитана 1948. године, што је било окидач великог крвопролића у виду готово једне деценије дугог грађанског рата (Bruce-Jones and Smith, 2019: 3).

Непосредно по убиству вође либерала, догодили су се масовни народни протести на улицама Боготе по имену *Bogotazo*, који су повели незадовољни и резигнирани припадници ниже либералне класе. За покрет *Bogotazo*, како наводи Лич, један амерички дипломата који је био стациониран у Колумбији 50-их и 70-их година прошлог века, рекао је да од њега датира „брзорастућа опсесија САД комунизмом у Латинској Америци” (према Leech, 2011: 8). Овим протестом је започео неславни период колумбијске историје—грађански рат познат под именом *La Violencia*, у којем је убијено више од 200.000 људи. Поред сукоба конзервативаца и либерала, *La Violencia* је у највећем делу била класни сукоб између сељака и људи нижих класа из руралних делова Колумбије, којима је деценијама ускраћиван политички и економски утицај, и елите која је присвојила земљиште за себе, али и монополизovala власт. Две године након почетка грађанског рата, 1950. године, либерали су бојкотовали изборе, те је победу однео конзервативац Лауреано Гомез. Он је владао уз подршку католичке цркве све до пуча 1953. године, којим на власт долази генерал Густаво Ројас Пинила. Пинила је повео јак војни удар како на либералне гериле које су прихватиле његову понуду да се демобилизују, тако и на сељаке који су одбили да предају оружје, након чега су они, уз подршку Колумбијске комунистичке партије, почели да се организују у одбрамбене групе.

Период између 1950. и 1958. обележен је растућом организацијом и настанком разноразних одбрамбених милиција, криминалних група, али и група које су имале политичку агенду у виду остваривања права на поседовање земље, који је био прописан реформисаним либералним законом из 1930. године (Offstein & Aristizábal, 2003: 102). Репресије и терор генерала Пиниле су изазвале револт у великом делу становништва, те увелико убрзале организовање револуционарних герила. Против репресивне владавине Пиниле су се окренули и либерали и конзервативци, те је његовој власти дошао крај 1957. године, када је постигнут споразум о наизменичној власти између Либералне и Конзервативне партије, познат под именом „Национални фронт“.

Припадницима Националног фронта је било очигледно да су узрок незадовољства и напетости у друштву неравноправна расподела земље, која је била извор живота и зараде многим сељацима у руралним крајевима. Стога је 1958. године покушана аграрна реформа која би поправила постојеће стање редистрибуцијом земље у корист малих пољопривредника на селима. Програм је назван „Комунална акција“ и предвиђао је изградњу школа, болница, путева и канализационих система. Овај програм, међутим, није донео никакво побољшање социјалне и политичке ситуације, нити је имао утицаја на смањивање незадовољства сељаштва. У друштву су расли корупција, сиромаштво и недостатак основних животних услова, што је додатно утицало на стварање алтернативних политичких групација (Offstein & Aristizábal, 2003: 102–103).

Међутим, Колумбија се није суочавала са изазовима само на унутрашњем плану. Почетак организовања комунистичке гериле у Колумбији био је аларм за владу у САД-у, која је већ увелико била у хладноратовском расположењу, те је желела на сваки начин да задржи утицај јужно од својих граница, што је подразумевало и спречавање ширење комунизма у Латинској Америци. Стога су САД одмах реаговале на социјална дешавања у Колумбији и подржале војску Колумбије у борби против побуњеника. САД је за време Хладног рата уложила милијарде долара за обучавање и опремање колумбијске војске за борбу против левичарски оријентисаних побуњеника, упркос томе што су управо војска и парамилитарне групе повезане с њима вршиле највише повреда људских права и масовно спроводиле терор. Као и све интервенције САД-а за време Хладног рата, војне и

обавештајне акције САД-а у Латинској Америци су биле оправдаване, речима Џорџа Кенана, „обуздавањем комунизма”, али и „руских експанзионистичких тенденција” (према Stokes, 2005: 19).

Спољна политика САД је још од 19. века била усмерена на остваривање америчких економских и политичких интереса и стварање што шире зоне утицаја на територији Латинске Америке. Ове претензије на пределе јужно од САД оличене су у тзв. „Монроовој доктрини”, према којој је главни циљ спољне политике заштита западне хемисфере од колонизације од стране европских сила (Blakeley, 2019: 62). Управо након обраћања председника Џејмса Монроа 1823. године, који је постао основа „Монроове доктрине“, САД су повеле низ ратова, којима су освојиле Тексас, затим Кубу и Порторико, те чак и подржавале отцепљење Панама од Колумбије 1903. Године како би добиле могућност да изграде Панамски канал и тиме стекну контролу над том зоном (Roniger, 2009: 23–24). Може се приметити да су се од 19. века па све до почетка 21. века, како је време одмицало и историјске околности се мењале, оправдања интервенција САД у земљама Латинске Америке мењала. Најпре је разлог био заштита безбедности САД-а од ширења европских система, потом сузбијање комунизма током Хладног рата, а након завршетка Хладног рата легитимизација је у виду „рата против тероризма” и „рата против дроге”.

С друге стране Хладног рата налазили су се интереси СССР-а, који је подстицао ширење комунистичке револуције и потпомагао ослободилачке покрете широм Латинске Америке. Кубанска револуција је послужила као инспирација Колумбијској комунистичкој партији да покуша да поведе сличну револуцију у Колумбији. Чак је 1952. године Ернесто Че Гевара у склопу свог путовања по Јужној Америци посетио Колумбију и за њу рекао да је тамо „више репресије индивидуалне слободе него у било којој држави у којој смо били” (према Leech, 2011: 9). Мотивисана Кубанском револуцијом Колумбијска комунистичка партија (ККП) је успешно организовала сељаке из руралних делова земље у оружане одбрамбене јединице, поготово у провинцији Толима. Управо вођа једне такве наоружане групе у Толими био је Педро Антонио Марин, који је касније добио надимак *Tirofijo* (Сигуран погодак) и променио име у Мануел Маруланда Велез, те постао први вођа комунистичке гериле ФАРК.

Настанак ФАРК-а

Маруланда је 1955. године, за време војног удара Пиниле на сељачке побуњенике, који је био подржан од стране САД-а, заједно са комунистичким идеологом Јакобом Аренасом основао прво упориште гериле у џунглама Анда, које ће касније постати познате као „Независне републике” (Molano, 2000: 25). „Независне републике” су биле нападнуте и заузете 1964. године од стране 16.000 војника у операцији *Marquetalia*, међутим герилци су успели да побегну у удаљене југозападне пределе Колумбије. Герилци су управо у том региону, у држави Каука, 1964. године основали герилу, која ће две године касније понети назив *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (Оружане револуционарне снаге Колумбије), скраћено FARC (Ибид.). Оснивање ФАРК-а је озваничено декретом из Москве, којим се позивају колумбијски сељаци да се придруже борби гериле против империјалистичког утицаја САД-а (Offstein & Aristizábal, 2003: 103), што јасно говори о утицају који је СССР имао на развој комунистичке борбе у Јужној Америци.

С друге стране треба нагласити, међутим, да је операција *Marquetalia* била изведена уз подршку и учешће САД-а, која је на територији Колумбије, као и у читавој Латинској Америци, водила свој рат преко посредника, тзв. „прокси рат“, против СССР-а. Како у прокси ратовима углавном бива, ни овде се нису бирала средства за остваривање победе. То доказују речи америчког генерала, који је тада посетио Колумбију да би оценио унутрашњу ситуацију и предложио војна решења за борбу против комунизма. Он је рекао да би Колумбија требало да развије структуре које би тајним акцијама спровеле у дело планове САД-а и предузеле „паравојне, саботажне и терористичке активности против знаних комунистичких заговорника“ и „то би требало да буде подржао од стране САД-а“ (према Leech, 2011: 14). Ове препоруке биле су укључене у план „ЛАСО“ (*Latin American Security Operation*), који је био нацрт стратегије за борбу против растућег комунизма у Латинској Америци.

ФАРК је под тим именом настао 1966. године из Јужног блока гериле који је био распрострањен на територији неколико провинција и који је био повезан са ККП (Offstein & Aristizábal, 2003: 103). Међутим, поред промене имена, герила је променила и стратегију. Док је Јужни блок првенствено био одбрамбена герила која је бранила рурална подручја од напада војске, ФАРК је обзнанио намеру да спроводи образовање и медицинску помоћ међу сељацима, као и да обучава припаднике гериле за борбу и изводи војне нападе (Stanford University, 2019).

Организовање герила је за циљ имало стварање операционалних група које би спровеле у дело марксистичко-лењинистичку замисао да је социополитичка промена могућа једино насилним раскидом са дотадашњим коруптивним и изабљивачким системом. Учешће ККП у организовању гериле донело је важне промене у политичком насиљу, тако што је исцртало јаснији политички и војни правац деловања. Поред тога, ККП је желела да постане координатор активности гериле, тако што би ФАРК фактички постао њено оружано крило, док је колумбијска влада променила начин на који посматра узроке политичког насиља, с обзиром да је у прошлости узроком насиља сматрала сукоб конзервативаца и либерала, те је сад почела да мења војну тактику (Offstein & Aristizábal, 2003: 104).

Поред ФАРК-а, 60-их година прошлог века настале су још две марксистичке гериле. Једна је *Ejército de Liberación Nacional* (ELN), коју су чинили студенти, католички радикали и интелектуалци левице који су били инспирисани Кубанском револуцијом, а друга је *Ejército Popular de Liberación* (EPL), маоистички оријентисана герила, која је била знатно слабија од претходне две групе. Касније, 19. априла 1974. године настао је и Покрет 19. априла (М-19), који је захтевао отворенији демократски политички систем. С обзиром на марксистичку оријентацију ових герила, оне су природно тежиле повезивању са интернационалним комунистичким системима, као што су СССР, Кина и Куба. С друге стране, ове државе су, поготово након Кубанске револуције и почетка подршке СССР-а национално-ослободилачким покретима, у колумбијским герилцима виделе савезника за ширење сопствених утицаја. Како наводи Маулин (1971: 15–16), иако су колумбијске гериле биле довољно мотивисане лошом социоекономском ситуацијом у Колумбији, те су саме организовале и водиле своје активности, уочена је подршка герилцима од стране комунистичких влада у виду савета, али и финансијске помоћи, те је ФАРК имао подршку СССР-а, ЕЛН је имао подршку Кубе, док је ЕПЛ имао донекле мању подршку кинеских комуниста. Маулин примећује, међутим, да помоћ ФАРК-у од стране СССР-а није никад

достигла значајнији ниво војне помоћи, док је САД упучивала значајну војну помоћ влади Националног фронта још од 1961. године (Maullin, 1971: 16).

Развој ФАРК-а до 90-их година

Од самог формалног стварања ФАРК-а 1966. године, његове вође су у центар пажње ставиле тежњу за територијалним проширењем и програмским усмерењем. Тако је те исте године на Другој конференцији гериле истакнута „тактичка потреба да се прошири акција мобилног герилског рата на друге делове земље“ (према Velez, 2001: 157). У периоду између 1966. и 1971. године, ФАРК је дуплирао своје људство (са 350 на 780 припадника) и значајно проширио области на којој делује на територије Толиме, Хуиле и Кауке, али су отворени и фронтови у областима Магдалена Медео и Ураба (Ибид., 157–158). До 1974. године ФАРК је отворио 4 фронта у регијама Толиме, Мете и Какете и планирало се отварање још два фронта на територијама Антиокије и Кауке (Verdad abierta, 2012). На петој Конференцији гериле те исте године, потврђен је и Национални секретаријат ФАРК-а, који је био основан годину дана раније, а којег су чинили Мануел Маруланда Велез, Јакобо Ареназ, Мартин Вилја, Аснардио Бетанкур, Нестор Ареназ и Ригоберто Лозада (Ибид.).

У овом почетном периоду консолидације, ФАРК је уживао подршку становништва и углавном одржавао ред у традиционалним бившим колонизованим регионима, у којима није било присуства државе (Velez, 2001: 160). Међутим, упркос великој жељи ФАРК-а за проширењем, оно је текло врло полако током 60-их и почетком 70-их година прошлог века. У почетку је герила била оријентисана углавном на преживљавање—обезбеђивање војне опреме, хране и других потрепштина, а војне стратегије су углавном чиниле заседе војних јединица и киднаповања (Rabasa & Chalk, 2001: 24). Споро ширење ФАРК-а било је последица анти-герилске стратегије ЛАСО, која је, с једне стране, била војна стратегија уперена на сузбијање герила, а с друге стране усмерена на побољшање животних услова у руралним подручјима, како би се смањила циљна група из које је ФАРК добијао подршку (Offstein & Aristizábal, 2003: 106). У периоду 1960–1969 број војника колумбијске војске се готово тродупло увећао, док се финансирање одбрамбених снага дуплирало (Ибид.). Такође, аграрне реформе су довеле до модернизације пољопривреде, али и до увећања урбанизације, тако да је између 1951. и 1973. године удео урбаног становништва порастао са 40% на 60%. (Ибид., 107). С друге стране, подршка од страних фактора, најпре СССР-а и Кубе била је ограничена, те се чини да је ФАРК био „стратешка резерва“ коју су чували у случају доласка на власт екстремно десничарске власти (Mateus-Rugeles & Arias, 2020: 10).

Упркос спором расту и повећаном репресивном режиму председника Турбеја, ФАРК је повећао своје људство у периоду 1970–1982 са 500 на 3.000 припадника и проширио географски простор на којем делује (Leech, 2011: 22). Година 1982. се сматра историјском годином за развој ФАРК-а, с обзиром да је тада промењено име гериле и да је постављена нова стратегија. Наиме, на *Седмој конференцији* ФАРК-а те године, покрет је преименован у *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia—Ejército del Pueblo* (Оружане револуционарне снаге Колумбије—народна војска) или ФАРК-ЕП. Ова промена назива је значила дубинску промену у војној стратегији и „први пут од свог постанка у Маркетали, Седма конференција је дала покрету јасну операциону и стратешку концепцију за револуционарну војску, што је било прилагођавање његовог правца“ (Velez, 2001: 162).

Развој ФАРК-а од 1982. године

Једно од најзначајнијих промена у политици ФАРК-а свакако је било увођење *опорезивања трговаца дрогом* као средство финансирања. Наиме, ФАРК се до тада уздржавао од уласка у било коју фазу узгоја коке или производње кокаина, с обзиром да је то сматрано за контрареволуционарно. Међутим, услед повећања потребе за финансирањем операција и услед остваривања планова за проширење, ФАРК је 80-их година почео са опорезивањем узгајивача коке. Тако је на Седмој конференцији изјављено да је „циљ финансијски капитал великих градова, монопола и латифундиста, као и опорезивање наркотрафика“ (Ибид, 163.). Поред опорезивања трговаца дрогом, ФАРК као циљ поставља и улазак у градове, као и проширење на укупно 48 фронтова, међу којима су и Централна Кордиљера и Богота. Такође се планира и остваривање политичких циљева у пракси, те проширење базе подршке тако да она не укључује више само сељаке, већ универзитете, синдикате, интелектуалце и организације професионалаца (Ибид, 162–163).

У овом контексту јасно можемо видети да је намера ФАРК-а била успостављање што више фронтова у читавој држави, те значајно повећање ангажовања за придобијање интелектуалне елите и студената. У том смислу, покрету је било јасно да ће морати да има сталан извор прихода да би финансирао своје акције, те је опорезивање дроге био логичан (и приступачан) избор. На почетку, ФАРК је наметнуо порез од 10% на килограм кока базе (од које се касније прерадом добија кокаин хидрохлорид, тј. чист кокаин), али је опорезивао и узгајиваче марихуане и мака (од којег се прави хероин) (Otis, 2014: 3). ФАРК је значајно и брзо напредовао у испуњењу програмских циљева, те је до 1985. године заузимао територије на којима је најизраженија култивација коке, као што су Мета, Гуавиаре, Какета, Путумајо, Каука, Сантандер и планински венац Сијера Невада де Санта Марта (Velez, 2001: 165).

Међутим, било би извртање реалности рећи да је ФАРК постао просто нарко картел који је за циљ имао економску добит од узгајања коке, с обзиром да се јасно у његовом програму види да је ова добит од опорезивања узгајивача коке била *средство* за остварење дугорочне политичке стратегије која је постављена 1982. године и која је предвиђала 4 развојне фазе у наредних 8 година. Наиме, у првој фази требало је отворити 60 фронтова (дивизија) са по 300 људи, у другој је планирано стварање чак 80 фронтова са по 400 људи, те би укупан број бораца био 32.000. У трећој фази би један предњи фронт гериле требало да брани већ освојене локалне територије од војске, док би мобилне чете и водови требало да стигну Источном Кордиљером до Боготе и да створе војску за одбрану од тзв. „прљавог рата“, како је називана заједничка борба десничарских група и колумбијске војске против гериле. У случају да ова офанзива у градовима не успе, ушло би се у фазу 4, у којој би се припадници гериле повукли и спремили на нову офанзиву (Spencer, 2011: 74–75).

Марк Черник, директор студијског програма за Анде и Амазонију на Универзитету Џорџтаун, изјавио је да гериле нису још један нарко-картел и да је њихова улога у трговини дрогом само још један вид прибављања финансија из нелегалне трговине (према Holmes et.al., 2007: 252). Још једна чињеница која побија идеју чисто економских циљева гериле је та што је ФАРК у исто време радио на практичном остваривању политичких идеја, те је 1985. године (за време примирја са владом Бетанкура) основао странку *Union Patriótica* (Патриотска унија—ПУ), која је наредне године на изборима остварила значајан успех освојивши више од 350.000 гласова и тиме 5 од 114 места у сенату, 23 од 199

конгресменских места и 23 места градоначелника. Овај пробој у политичку сферу, као и примирје са владом, за вођство ФАРК-а значио је припрему за даљи ток војне акције и побољшање позиција гериле за наставак револуције у периоду када се примирје заврши, те је за Секретаријат „примирје облик рата, а не облик мира“ (Spencer, 2011: 76). Међутим, како истиче Серес (2000: 198), потписивање примирја 1984. године са председником Бетанкуром у Ла Урибеу, најбољи је показатељ како је ФАРК, за разлику од осталих герила у Колумбији, стављао политичке циљеве изнад војних.

Неповерење које је ФАРК имао у политички систем долазило је из уверења да би прелазак на политичку борбу унутар институција била замка, чиме би се уништила револуција и чиме би партија била стављена под шапу америчке војне и економске хегемоније. Ово уверење је објаснио Јакобо Ареназ рекавши да постоји подела моћи на „формалну“ и „праву“ моћ, где формалну моћ имају колумбијске институције, док праву моћ имају интереси САД-а, које владају из сенке и воде „прљав рат“ против колумбијског народа. Овај „прљави рат“ се односио на разне парамилитарне групе које су створене још од 60-их година применом плана ЛАСО, којим је предвиђено стварање контра-побуњеничких милиција које би се бориле против растућих левичарских герила (Spencer, 2011: 75–76).

Парамилитарне групе и нова класна борба

Спрега између парамилитарних милиција и владе Колумбије, заједно са подршком САД-а и нарко-трговаца у контра-побуњеничкој борби, обезбедила је овом новом класном сукобу назив „прљави рат“. Наиме, успех који је ФАРК остварио на изборима 1986. године био је највећи успех комунистичке партије у историји Колумбије, што је изазвало забринутост како колумбијске владе, тако и САД-а и потребу за њиховим војним и стратешким одговором на ову претњу. Овај одговор се састојао у стварању парамилитарних јединица које ће се на терену супротставити левичарским герилама, а његови темљи су створени већ 1965. године, када је влада донела декрет којим се легализује оснивање парамилитарних група у циљу борбе против комунистичких побуњеника. Године 1968. усвојен је Закон 48 којим је дозвољено војсци да организује и наоружава цивилне „самоодбрамбене“ јединице (Leech, 2011: 29). Овај закон је омогућио влади да заобиђе примирје потписано са ФАРК-ом 1984. године, који је подразумевао полагање оружја са обе стране, те је војска започела са организовањем парамилитарних структура, које су биле финансиране и од стране нарко-трговаца, земљопоседника и великих компанија (Ибид.).

Једна таква парамилитарна јединица је зачета у северном региону Сантандер 1982. године, на састанку капетана Оскара Хесуса де Ећандије, са лидерима либералне и конзервативне партије, као и бизнисменима, земљопоседницима и представницима нафтне компаније из Тексаса. На састанку је постављен циљ „чишћења“ региона од субверзивних елемената (Ибид, 29–30). Међутим, парамилитарне јединице су повеле жесток напад не само на припаднике гериле, већ и на цивиле који су их подржавали, као и на припаднике Патриотске уније. Подаци показују да је до 1988. године убијено између 200 и 500 лидера ПУ, заједно са председничким кандидатом Хаимом Пардом (Stanford University, 2019). Такође, процењује се да је у периоду 1988–1992 убијено чак између 4.000 и 6.000 чланова ПУ, укључујући и председничког кандидата Бернарда Јарамила (Ибид.).

Припадници парамилитарних група имали су блиске везе са најмоћнијим нарко трговцима 80-их година, као што су Пабло Ескобар и браћа Очоа, који су постали милионери услед својих илегалних активности у вези са трговином дроге, углавном кокаином. Неке парамилитарне групе су радиле као приватно обезбеђење нарко картела и толико су постале уплетене у криминал да се нису разликовале од нарко-трговаца, те су због тога законом забрањене 1987. године (Rabasa & Chalk, 2001: 53–54). С обзиром на своје огромно богатство и велике амбиције, нарко трговци су куповали велике површине плодне земље, на којој су запошљавали припаднике парамилитарних група, или чак правили сопствене оружане групе. Тако су трговци дрогом између 1983. и 1985. године купили чак 2.5 милиона ари земље, што је представљало чак 1/12 плодног земљишта у Колумбији, коју су чувале њихове приватне наоружане армије (Tate, 2001: 165). Фидел Кастањо, који је и сам учествовао у трговини дрогом у периоду 1975–1981, створио је једну од најјачих парамилитарних група—*Autodefensas Campesinas de Cordoba y Uraba* (АЦЦУ) (Ибид.).

Председник Цезар Гавирија је 1994. године Декретом 356 опет легализовао парамилитарне групе, чиме је створен основ за оснивање групе *Convivir*, која је требало да сакупља обавештајне податке и обезбеђује сигурност у руралним подручјима. Међутим, ова група је имала дозволу да носи оружје и у више случајева је била одговорна за масакре и расељавање породица (Tate, 2001: 166). Овиме је започело озбиљно организовање парамилитарних организација током 90-их година, које ће водити суров рат против герилаца и у којем ће страдати хиљаде људи. Најорганизованија и највећа парамилитарна група створена 90-их била је *Autodefensas Unidas de Colombia* (АУЦ), која се састојала од више група на различитим територијама Колумбије. Кастањова АЦЦУ је била прва већа и боље организована парамилитарна група у саставу АУЦ, док су блок чиниле и групе *Autodefensas Casanare*, *Autodefensas de Santander y Sur del Cesar* и *Autodefensas Putumayo Bloque Sur*. (Rabasa & Chalk, 2001 :54–55). Ове парамилитарне групе су одговорне за највећа масовна убиства у Колумбији. Подаци показују да је у периоду 1988–1997 убијено 23.184 особе од стране илегалних група, од којих се сматра да су гериле одговорне за убиство 3.532 особе, док су парамилитарци убили 19.652 особе (Ибид., 55–56).

Најјача парамилитарна група 80-их година—АЦЦУ, настала је у региону Кордоба, у којем су гериле имале јако присуство и имала је подршку земљопоседника и елите, као и нарко трговаца, који су у то време постали нова елита Колумбије. Ова група је имала око 4.000 припадника, као и подршку државне војске, што је омогућило да парира знатно распрострањенијим левичарским герилама (Romero, 2000: 52). Оно што је додатно подстакло оружани конфликт између гериле и парамилитарних група на територији одређених региона, као што је Кордоба, била је и децентрализација уведена 1988. године, која је увела директно бирање локалних градоначелника. Ова политичка промена дала је шансу да се гериле и парамилитарне групе укључе у политику на локалу и чак добију своје изабране представнике, што је узроковало нове сукобе (Ибид., 54).

Отприлике у то време, ФАРК је украо кокаин од нарко боса из Медељина Гонзала Родригеза Гаче, што је распламсало рат између нарко картела из Медељина и ФАРК-а, услед чега је Медељински картел започео чистку припадника ПУ (Spencer, 2011: 76). У међувремену, за све време примирја са владом, ФАРК је наставио са насилним акцијама као што су киднаповања и изнуде. То је било узроковано дубоким неповерењем према влади, незадовољством начињеним политичким променама, као и сталним покушајем да се герила прошири на остале територије Колумбије, што је довело до прекида примирја са владом Бетанкура 1987. године. Исте године, ФАРК се придружио Координатору герила Симона

Боливара (*Coordinadora Guerrillera Simon Bolivar—CGSB*), организацији која је окупила све значајне левичарске гериле у Колумбији, а као одговор на „прљави рат“ који су парамилитарне групе и војска повеле против герилских група. Ово је био покушај да се створи јединствени политички и војни фронт од разних колумбијских левичарских герила и да се потпомогне уједињење колумбијског народа за револуцију (Spencer, 2011: 76). Овај покушај није заживео јер су из покрета до 1990. године изашли М-19, ЕПЛ и неколико мањих герила, које су тада преговарале о демобилизацији и укључивању у институционални живот кроз стварање политичких странака (Leech, 2011: 33).

У међувремену, ФАРК је морао да прилагоди свој стратешки план актуелној ситуацији и јачању парамилитарних група, те је поставио за циљ стварање мобилних чета које ће спроводити тзв. „Ванредни план“ (Spencer, 2011: 76). Ванредни план је имао за циљ мобилизацију свих фронтова и оснивање тајних политичких структура у виду „језгра солидарности“ и „народних милиција“. Овај тајни пројекат је назван „Боливарским народним састанком“ и подразумевао је стварање специјалних група при фронтовима, које ће се борити за „елиминацију вођа, финансијера и егзекутора прљавог рата“. Ванредни план је био спровођен између 1987. и 1989. године, када је ФАРК реализовао више напада на војне конвоје, као и напад на министра одбране Мануела Хаима Гереро Паза. Упркос томе што су трпели јаке ударе и поразе од стране парамилитарних група у северозападним регионима Средње Магдалене и Антиокије (где је картел из Медељина имао јако присуство), ФАРК је 1989. године започео са својим осмогодишњим планом постављеним на Седмој конференцији. У том циљу спровођена је регрутација нових припадника, започета је набавка наоружања великог обима, али је и спровођена обука припадника команде за спровођење у дело постављене стратегије (Spencer, 2011: 76–77).

Почетак трговине дрогом у Колумбији—нарко трговци и ФАРК

Сада ћемо сагледати како је трговина дрогом започела у Колумбији и како је постала једна од најзначајнијих чинилаца сукоба у тој земљи. Такође треба сагледати које су улоге у трговини дрогом имали нарко картели Медељин и Кали са светски познатим босовима на њиховом челу и левичарска герила ФАРК и да ли је постојала разлика у начину на који су ове групе учествовале у недозвољеној трговини дрогом на почетку развоја ове илегалне активности. Ово ће нам послужити за каснију процену да ли се и како, улога ФАРК-а у трговини дрогом променила од краја Хладног рата у односу на ранији период.

Пре него што је Колумбија постала највећи произвођач и извозник кокаина, ова земља је имала најпре проблем са илегалном производњом и трговином марихуаном. Наиме, марихуана је постојала у Колумбији још од краја доба колонизатора, тј. још од 19. века. Међутим, гајење марихуане није забележено до 20-их година 20. века, када је пронађено неколико локација са марихуаном на падинама планине Сијера Невада де Санта Марта на северу земље. Са распрострањеном производњом ове биљке започето је 60-их година и тада је она била лоцирана на два места, у месту Санта Марта на северу и у заливу Ураба, који се налази на северозападу земље у региону Антиокија, дому познатог картела Медељин. Регион Урибе је био добро повезан са САД-ом јер су ту биле лоциране плантаже америчке компаније банана *United Fruit Company* и одатле је започето кријумчарење марихуане од стране Американаца унутар робе која је путовала ка Северној Америци

(Henderson, 2012: 60). Убрзо су, међутим, Колумбијци увидели могућност профита од ове активности, када су започели да замењују Американце у производњи марихуане (Thoumi, 2002: 103–104).

Развој производње и трговине марихуаном, која је била позната као „Колумбијско злато“, 60-их и 70-их година прошлог века приморао је владе Колумбије и САД-а да се забрину, што је довело до пооштравања мера против ове дроге. Компанија *United Fruit Company* појачала је обезбеђење на својим плантажама, али се у искорењивање укључио и ФАРК, који је за дрогу сматрао да је продукт капитализма, те да помаже његово јачање. Тако је 1971. влада председника Мишела Пастране донела декрет који је требало да искорени марихуану, али је успео једино да дислоцира гајење марихуане из регије Урабе на североисточни део земље, на полуострво Ла Гуаира.

Међутим, кључни догађај које је довео до тога да Колумбија постане прва земља по производњи дроге, јесте почетак „рата против дроге“ председника САД-а Ричарда Никсона који је започет 1973. године под вођством ДЕА (*Drug Enforcement Agency*) и који је за циљ имао искорењивање дроге у Мексику и Јамајци, одакле је у то време стизало хиљаду кила марихуане дневно у САД (Henderson, 2012: 62–63). Ово је узроковало „ефекат балона“, чиме је једна локација недозвољене трговине дрогом замењена другом, па се тако производња марихуане преместила из Мексика у Колумбију, која је 70-их година доживела врхунац производње и трговине марихуаном. Уз притисак САД-а на тадашњег председника Хулија Цезара Турбеја, колумбијска влада је 1978. године започела искорењивање марихуане, које се наставило у виду запрашивања из ваздуха и током 80-их за време председника Бетанкура. Ове кампање су за последицу имале значајан пад производње марихуане до средине 90-их, када се процењује да је она гајена на територији од око 600 хектара и која је служила углавном за домаћу употребу (Thoumi, 2002: 103–104).

Упркос овом буму марихуане 70-их, дрога која је до данас најдубље утицала на колумбијску економију и друштво јесте кокаин. Све до средине 90-их Боливија и Перу биле су главни узгајивачи коке и произвођачи кока пасте, коју би продавали Колумбијцима за прераду у чист кокаин тј. кокаин-хидрохлорид (Gootenberg, 2008: 301). Колумбијски посредници се укључују у бизнис са кокаином 70-их, како Готенберг сматра, углавном због затварања кријумчарских путева услед диктаторске владе након пуча у Чилеу 1973. године (Ибид.). Кријумчарење кокаина је имало плодно тле у Колумбији услед своје хаотичне и насилне социо-политичке ситуације, као и у већ постојећим рутама и контактима са Американцима које су успоставили морепловци из региона Санта Марте и Гуаире приликом кријумчарења марихуане. Два најјача нарко картела која су се бавила кријумчарењем кокаина настала су у Медељину, граду који је други по величини у Колумбији и који је постао центар индустријализације од 70-их година захваљујући обимном извозу злата и кафе, и граду јужно од Медељина—Калију (Roldan, 1999: 166).

Како наводи Тоуми, Колумбијцима није дуго требало да средином 70-их на почетку развоја трговине кокаином у Колумбији успоставе везе са произвођачима кока пасте у Перуу и Боливији, да развију руте за транспорт до нарастајућег кокаинског тржишта у САД-у, али и да успоставе мрежу за систем који је омогућавао транспорт огромне количине дроге ка северу (Thoumi, 2002: 105). С обзиром да је кокаин био увелико уноснији него марихуана, убрзо су у Колумбији почела да се појављују поља коке, те је до 1987. године Колумбија производила 11% укупног усева коке (Ибид.). Овај број је отада константно растао, те је Колумбија у 2017. години била произвођач чак 70% укупне количине кокаина (UNODC, 2019: 8). Битан чинилац који је допринео брзом расту усева коке јесте и сиромаштво међу

руралним становништвом које живи удаљено од великих градова, у планинским и шумским пределима, где није развијена инфраструктура и где је становништво приморано да преживљава обрађујући кока поља. Ово је убрзо било препознато од стране вођства ФАРК-а, које је стога јако брзо на седници одржаној 1982. године усвојило тактику обезбеђивања поља коке. На овај начин, герила је обезбедила подршку сељаштва, али и финансијску потпору за своје акције.

Развој трговине кокаином током 80-их створио је од трговаца дрогом најмоћније људе у земљи. Не само што су зарађивали огромне количине новца, већ су имали и подршку локалног становништва, што је последица њиховог улагања у комуналне пројекте. Наиме, најпознатији нарко бос у историји Пабло Ескобар, који је био на челу Медељинског картела, улагао је новац у изградњу школа, кућа и спортских терена за сиромашне. Ово му је донело толику популарност да је 1982. године изгласан за представника Либералне партије у Конгресу. У овом периоду је настала нетрпељивост између ФАРК-а и нарко трговаца, с обзиром да су ови потоњи одбијали да плаћају порез који је наметала герила, на шта је ФАРК одговорио киднаповањем чланова породица нарко трафиканата. То је, међутим, изазвало масовне ликвидације чланова ПУ од стране нарко трговаца, али и стварање парамилитарне војске која ће се борити против ФАРК-а (Leech, 2011: 57). Нарко трговци су тада почели масовно да купују земљиште, тако да су до краја 80-их постали највећи земљопоседници и претворили су обрадиво земљиште у неплодне ранчеве. Средином 90-их година они су поседовали око 4% укупне површине земљишта у Колумбији (EMCDDA, 2008: 12).

Учешће ФАРК-а у трговини дрогом до 90-их

Норман (2018) наводи да не постоје докази да је ФАРК подржавао гајење коке током 70-их и до почетка 80-их, те да је ушао у трговину дрогом тек од 90-их година, када су се главни нарко картели Медељин и Кали распали. Ово јесте тачно, јер се заиста велика већина радова о учешћу ФАРК-а у трговини дрогом која садржи одређене податке бави периодом од средине 90-их година. Ово нам такође говори и да је ФАРК углавном спроводио у дело своје програмске ставове, који су пре 1982. године били против учествовања у трговини и производњи дроге. Међутим, на самом почетку кока бума 70-их година, док два главна картела Медељин и Кали нису ојачала, ФАРК и трговци дрогом имали су одређени ниво сарадње. Ова сарадња се састојала управо у плаћању пореза ФАРК-у од стране нарко трговаца како би могли да врше транспорт дроге кроз територију која је контролисана од стране герила. Кока се гајила управо у оним деловима руралне Колумбије у којима је ФАРК имао своја упоришта и где су се сиромашни сељаци из нужде масовно укључивали у посао гајења ове биљке.

Поред наметања пореза, ФАРК је гарантовао сигурност сељацима и обезбедио да они буду исплаћивани у новцу, уместо у виду робе *bazuco*, тј. некавалитетном деривату кока пасте (Leech, 2011: 61). Након што су нарко картели ојачали, њихова снага је увелико превазишла снагу герила, те су престали да плаћају наметнут порез и основали своје паравојне јединице како би се супротставили ФАРК-у у њиховим традиционалним упориштима. Наиме, оно што је занимљиво јесте да је гајење коке било и остало, најраспрострањеније у јужним покрајинама Колумбије као што су Мета, Какета, Путумајо

и Гуавијара, које су истовремено биле главна упоришта ФАРК-ових јединица. Класни сукоби и велико насиље, довели су до масовне миграције у руралне делове земље, те и велике подршке ФАРК-у у овим крајевима. Насиље и велики сукоби током периода *La Violencia*, као и масовне селидбе, довеле су до осиромашења ових сељака, што је коначно узроковало и њихов улазак у посао гајења коке и касније производње кокаина. Управо овај узрочно-последични ланац је довео до територијалне споне дроге и ФАРК-а.

Сарадња између ФАРК-а и сељака била је на обострану корист. С једне стране, ФАРК је наметао порез 7–10% тржишне вредности килограма кока пасте, те тако штитио права сељака који су радили на пољима коке, док је више од милион сељака опстајало управо захваљујући гајењу коке. ФАРК је имао новчану корист од ове сарадње, те се процењује да је до раних 90-их од пореза на коку зарадио између 60 и 100 милиона долара годишње (Leech, 2011: 62). Узевши у обзир чињеницу да ФАРК није узео озбиљнијег учешћа у трговини кокаином све до 90-их година, а да је започео са опорезивањем нарко трговаца након Седме конференције 80-их година услед потребе за финансирањем, намеће се закључак да је у питању био чист прагматизам приликом остваривања њихових стратешких циљева. Упркос томе што је ФАРК из убеђења у почетку одбијао да уђе у све више растући бизнис трговине дрогом у Колумбији од 70-их година, вођство гериле је увидело да је дугорочно гледано исплативије да се изгуби битка, а добије рат. Као што се добро види из програма изложеног на Седмој конференцији, опорезивање нарко трговаца се уводи као један начин да се прибаве финансијска средства за проширење фронта и наставак револуционарне борбе.

Као што Норман (2018) истиче, ФАРК је уласком у трговину кокаином решио сигурносну дилему коју је пред њих поставила сарадња нарко трговаца и парамилитарних група, потпомогнутих корумпираним званичницима. Наиме, ФАРК је чак у два случаја покушао да имплементира своје програме искорењивања коке у периоду 1978–1999 године због пораста гајења коке и броја имиграната који су стизали ка деловима Колумбије у којима је ФАРК имао своја упоришта, као што је Какета. Међутим, ови покушаји су остали безуспешни с обзиром да се гајење коке у руралним деловима земље ширило великом брзином услед њене велике профитабилности. Припадници ФАРК-а су се осетили угрожено због нарастајуће социјалне стратификације и класних конфликта међу сељацима који су почели да се појављују када је производња коке заменила производњу хране и осталих животних добара. На почетку првог кока бума, који је био 1978–1982 године, ФАРК је, поред забране гајења коке, организовао милиције чија је улога била одржање реда и мира међу становништвом, с обзиром да је криминал био у великом порасту (Ибид., 645).

Ово је била редовна појава, с обзиром да су у руралним пределима Колумбије, где није постојала развијена инфраструктура и где су услови живота били јако тешки, гериле и парамилитарне групе преузимале улогу државе. Као што примећује Норман, прохибиција коке од стране ФАРК-а не може се објаснити економским узроцима према којима је циљ активности чисто прибављање материјалне користи, већ наводи на закључак да су политички циљеви превагнули. Међутим, економска ситуација је била толико лоша, да је ФАРК ризиковао да окрене против себе сељаке који су преживљавали једино захваљујући обрађивању поља коке. Поред тога, почеле су да се формирају парамилитарне групе које су биле против левичарских герила. Хендерсон наводи да се, услед ових околности, ФАРК упустио у посао са коком крајем 70-их година, када је направио договор са картелом из Медељина да чува њихове тајне лабораторије за производњу кокаина, као и да скупља наметнут порез од сељака који раде на пољима коке (Henderson, 2012: 174). Овим

средствима ФАРК је успео да боље опреми своје борце и да појача војну спремност. Поред материјалне експанзије, ФАРК је доживљавао и бројчани раст јер су нови регрути приступали редовима гериле. Лич наводи да је између 1985. и 1998. године број припадника ФАРК-а порастао на чак 18.000 бораца, а да је број општина у којима су имали своја упоришта порастао са 173 на 622 (од укупно 1.071 општине у земљи) (Leech, 2011: 62–63). Упркос томе треба нагласити да је ФАРК, иако је несумњиво имао користи од опорезивања гајења коке, ипак водио рачуна о томе да зараде сељака који су обрађивали поља коке буду више него што би им нудили нарко трговци и парамилитарне групе.

Међутим, како наводи Норман (2018: 646), односи између нарко трговаца и ФАРК-а су се нарушили развојем парамилитарних група, које су биле десничарски оријентисане, те заступале интересе моћних земљопоседника. Иако су ове групе настале ван области у којима се најпре појавило гајење коке и у којима је ФАРК доминирао, оне су започеле снажну офанзиву на левичарску герилу како би оствариле материјалну и политичку добит. Тада је почело и неповерење ФАРК-а према нарко трговцима услед сумњи да сарађују са парамилитарним групама. Упркос свему, учешће ФАРК-а у послу са коком је расло све до 90-их година, када је око 20% припадника ФАРК-а учествовало у пружању заштите фармерима на пољима коке, док је осам година касније тај број порастао на 33% (Ибид.). Они нису само пружали заштиту сељацима, већ су регулисали количину која се произведе, цену, али и број радника (Ибид.).

Брус-Цонс и Смит (2019) истичу како се интерес ФАРК-а за коку састојао из три главна фактора—најпре из нужног препознавања и прихватања преласка *campesinos*-а са узгајања неких других пољопривредних добара на узгој коке, која је била далеко исплативија. ФАРК је тако морао да прихвати ову промену у пољопривредним активностима, с обзиром да је и само његово финансирање зависило од продаје тих добара. Други фактор је то што је развој тржишта коке довео фармере који се баве узгојем коке у фокус пажње нарко трговаца, али и сигурносних служби и војске. Док су ови први желели да експлоатишу сељаке и добију усеве коке по што мањој цени, ови други су нападали сељаке у склопу кампање искорењивања коке, те се ФАРК у тој ситуацији поставио насупрот како нарко трговцима, тако и влади. Треће, ФАРК је у узгоју коке видео и могућност своје финансијске добити, што је и обзнањено на Седмој конференцији гериле у виду стратегије да се добит од опорезивања коке користи за финансирање герилских активности (Ибид., 5).

Иако би се могло чинити да је овај потез ФАРК-а да унесе у своју стратегију зараду од коке као начин финансирања, потицало од чисте грамзивости и жеље за профитом, ипак није тако. Лич (2011) напомиње да нема јасних доказа да су вође ФАРК-а узимале новац од опорезивања коке за своје личне потребе, нити да су се обогатили од тих прихода. Насупрот томе, чини се да је ФАРК користио приход од коке у складу са својом стратегијом са Седме конференције, у сврху остваривања својих политичких и идеолошких циљева. У прилог томе иде и чињеница да нису сви фронтови ФАРК-а били активни само у регијама у којима се гаји кока, нити су сви фронтови у регијама у којима се гаји кока учествовали у трговини дрогом (Ибид., 65).

С обзиром на политичку оријентацију припадника и вођа ФАРК-а, они су били јако свесни економске и социјалне ситуације у земљи и положаја у којем се налазе фармери. Ово потврђују и речи вође ФАРК-а Симона Тринаидада, који је рекао: „Знамо да *campesinos*-и гаје нелегалне усеве из нужде. То је специфична социо-економска ситуација. Они су обавезни да гаје нелегалне усеве због власти, која их је запостављала много година. Ми смо

јасно ставили до знања да нећемо узимати храну из уста сиромашних фармера. Нећемо их оставити без посла. Они раде са лишћем марихуане и коке јер немају други посао. Овај проблем је узрокован економским моделом колумбијске државе, и на држави је да реши проблем. Ми смо државни непријатељи, не њихова полиција против наркотика. Држава мора да понуди људима запослење, поштен рад и социјалну правду да би побољшала њихове животе“ (Ибид.).

Како је ФАРК и настао као одговор на јако лошу социјалну и економску ситуацију у земљи и пошто је утемељен на јасним политичким принципима, ове речи Симона Тринидада делују прилично уверљиво. Имајући то у виду, не делује вероватно да је ФАРК у посао са гајењем коке ушао да би се на тај начин обогатио, али свакако да је увидео финансијску корист од тога, што је и речено на Седмој конференцији. Ово је у супротности са економским теоријама о побуњеништву и цивилним ратовима, које као главни узрок покретања и опстајања ових сукоба виде финансијску добит и материјалне интересе (Grossman, 1999; Collier, 2000; Collier and Hoeffler, 2004).

Развој ФАРК-а од 1990-их година

Како наводи Спенсер (2011: 77), у периоду између 1987–1989 ФАРК је започео спровођење ванредног војног плана, у оквиру којег је извео неколико заседа војске и напад на министра одбране, али који је произвео осредње резултате. На такве исходе акција гериле је утицао и сукоб који је ФАРК имао са парамилитарним групама, а које су оствариле значајне победе у регионима у којима је картел Медељин имао јака упоришта. Упркос томе, ФАРК је 1989. године започео са остваривањем националног осмогодишњег војног плана, названог „Боливарска кампања за Нову Колумбију“, који је требало да траје до 1997. године. У склопу ове кампање, ФАРК је започео са регрутовањем и обучавањем припадника гериле, а у циљу борбе против „прљавог рата“ који је вођен против гериле и широких маса од стране парамилитарних група (Ибид.).

Брус-Џонс и Смит (2019: 3–4) наводе да је један од разлога зашто је ФАРК започео интензивнију војну борбу од почетка 90-их, био распад Политичке уније, чије чланство је било десетковано од стране парамилитарних група. Наиме, Политичка унија је постигла одређен успех на изборима 1986. године и тиме пољуљала *status quo* који је деценијама владао политичком сценом у Колумбији, на којој су практично постојали само либерали и конзервативци. Ово је најавило одређене политичке и друштвене промене, што је забринуло водеће политичке структуре у земљи. Управо из тог разлога су се велики земљопоседници, нарко-групе и опозиционе странке удружили са парамилитарним групама, које су се упустиле у жестоку борбу са ПУ и у оквиру које су убиле око 4.000 припадника Патриотске уније и Комунистичке партије (Ибид., 4). С обзиром да је политичко крило ФАРК-а било практично разорено, он је свој фокус усмерио на војну борбу, у оквиру које је започео свој „мобилни рат“ (Ибид.). Брус-Џонс и Смит такође примећују да је ФАРК од тада променио и своју реторику, која је до тада била усмерена на промену целокупног политичког система, док је од почетка 90-их нападао некомпетентност владе да се носи са државним проблемима, као што су друштвена неједнакост и криминал.

Други фактор који је утицао на повећану милитаризацију ФАРК-а је смрт Јакоба Аренаса, који је био његов главни политички торетичар и вођа, у августу 1990. године,

недуго након инаугурације новог председника Цезара Гавирије (Spencer, 2011: 77). Аренас је био ненадокнадиви губитак за ФАРК, с обзиром да је представљао његов идеолошки, политички и интелектуални ослонац. На његово место у секретаријату дошао је новопридошлица Гиљермо Леон Саенц Варгас, познат под ратним именом Алфонсо Кано, који се придружио герили тек у време Седме конференције (Maddaloni, 2009: 16–17). Мадалони (2009: 17) истиче да је смрт Аренаса имала тренутни утицај на деловање ФАРК-а, поготово што се тиче учешћа у трговини дрогом. Наиме, Аренас је изричито био против тога да се ФАРК превише умеша у трговину кокаином, јер је сматрао да ће превелика блискост са организованим криминалом пољуљати поверење народа који га подржавао. Међутим, након Аренасове смрти, ФАРК је повећао учешће у производњи и трговини кокаином и појачао своје везе са трговцима дрогом.

Још један фактор који је значајно утицао на промену позиције и тактика ФАРК-а јесу велике интернационалне промене крајем 90-их година, обележене падом Берлинског зида 1989. године. Пад Берлинског зида и распад Совјетског Савеза су означили значајну прекретницу и озбиљан ударац за све комунистичке и левичарске покрете у целом свету. Ови догађаји су значајно ослабили и комунистичке партије, како широм Латинске Америке, тако и у Колумбији. ФАРК је, стога, морао да се прилагоди на пад комунизма и СССР-а, с обзиром на то да је на тај начин изгубио подршку од великог и моћног савезника, какав је био Совјетски Савез. Ортиз (2002) наводи да је ФАРК, у окружењу које је наступило након Хладног рата, изашао из оквира традиционалне латиноамеричке гериле и брзо се прилагодио новонасталој ситуацији тако што је развио нове политичке оријентације, ресурсе и стратегије.

Ове нове стратегије, о којима ће бити више речи у наставку, изгледа су дале резултате јер је ФАРК забележио велику експанзију током 90-их година. ФАРК је од свог оснивања 1966. године повећао своје чланство са 350 бораца на отприлике 3.600 припадника на 32 фронта 1986. године (Rabasa and Chalk, 2001: 26). Герила је додатно порасла до 1995. године, када је обухватала 7.000 чланова на 60 фронта, док је у 2000. години имала чак 15.000–20.000 чланова на 70 фронта (Ибид., 26–27).

Унутрашњи контекст и парамилитарне групе 90-их

Нестабилна политичка ситуација у Колумбији, велика друштвена неједнакост и сиромаштво су неки од фактора који су допринели високој стопи насиља од још од половине 20. века и грађанског рата *La Violencia*. Настанак левичарских герила у годинама након грађанског рата је био одговор на неспособност владе да се избори са растућом корупцијом, сиромаштвом и незадовољством. Поред настанка комунистичких герила, које су захтевале праведнију дистрибуцију земље, настале су и њихове противничке десничарске парамилитарне организације, које су се бориле за рачун латифундиста. Ове групе су само наставиле са борбом, која се већ одвијала између либералне и конзервативне странке. То је узроковало непрестано повећавање степена насиља и броја жртава које су страдале у војним окршајима од 60-их година. Међутим, може се уочити да је степен убиства значајан пораст достигао од краја 70-их и почетка 80-их година (Pecaut, González, 1997: 893). Чини се да је овом повећању насиља значајно допринео развој нелегалне производње дроге,

најпре марихуане од почетка 70-их година, а затим и кокаина крајем 70-их и почетком 80-их година.

Од почетка 90-их година, ово насиље је добило огромне размере због многобројних оружаних група које су заступале своје интересе—оружане групе готово свих класа, плаћене убице (*sicarios*), локалне милиције, милиције организоване од стране герила, криминалне банде, парамилитарне групе, итд. У то време је народ јасно уочио и огромне размере корупције, оличене у виду спона између политике и организованог криминала (Ибид., 894). Пабло Ескобар и његов картел из Медељина су успоставили тако јаку спону са влашћу да су практично функционисали са потпуним имунитетом од кривичног гоњења. Ескобар је међу обичним народом уживао углед добротинитеља и Робин Худа, због улагања велике количине новца у локалне школе, болнице и куће. Тада се у Колумбији успоставила и индустрија плаћених убица под називом *sicariato* (Paul, Clarke, Serena, 2014: 2). Након убиства Пабла Ескобара 1993. године, место картела Медељин попунио је картел Кали, који је постао главни трговац кокаином и наставио са подмићивањем политичара да би несметано обављао трговину наркотицима.

Као што кажу Пол, Кларк и Серена (2014: 2), Колумбија је била нападнута од стране „троглавог чудовишта“ у виду наркотика, насиља и корупције, што је додатно погоршало већ изузетно лошу политичку и економску ситуацију у земљи. Све недржавне оружане групе допринеле су нарастајућем насиљу током 90-их година. Оне су учествовале у масовним киднаповањима, изнудама и уценама мултинационалних и националних компанија, које су углавном биле у пословима са стоком, бананама и угљем. Податак који сликовито описује количину насиља у које се стрмоглавила Колумбија је да су од 90-их криминалне групе киднаповале чак 4.946 људи, ФАРК је киднаповао 3.943, ЕЛН—3.307, ЕПЛ—1.307, а парамилитарне групе 193 (Ибид., 2–3).

Међутим, парамилитарне групе су извеле чак две трећине укупног броја масакара између 1990. и 2004. године, који су прошли некажњено (Ибид., 3). Ова некажњивост парамилитарних група проистиче из тога што су оне биле десна рука, како власти и нарко трговцима у Колумбији, тако и власти у САД-у. Наиме, парамилитарне групе, како наводи Тејт (2001: 164), настале су уз помоћ војне елите из САД-а, која је предложила колумбијској влади да би најбољи савезници у борби против комунизма биле домородачке оружане групе. Ове групе су извршиле бројне масакре и до 90-их година, како над обичним народом, тако и над државним званичницима, међу којима су и убиства из 1984. године над министром правде, као и над стотине припадника полиције и правосуђа, али и масакар из 1989. године над једанаесторо судија који су испитивали повезаност парамилитарних група са локалним вођама (Ибид., 166). Због бројних убиства и због интернационалног притиска, председник Барко је забранио парамилитарне групе 1989. године, али ова забрана није дуго потрајала па их је већ 1994. године председник Цезар Гавирија опет прогласио легалним.

Највећа и најпознатија парамилитарна група АУЦ настала је 1996. године како би пружила бројним парамилитарним групама политичку координацију и организацију (Saab & Taylor, 2009: 461). Ова група је себе представљала као антикомунистичку групу која се залагала за приватну својину и слободно тржиште. АУЦ је настао као лабава група атомизованих регионалних група, са чланством од око 4.000 припадника, да би 2001. године, према проценама колумбијског министарства одбране имао преко 8.000 чланова (Chernick, 2003: 16). С обзиром да је тачан прој припадника АУЦ тешко утврдити, с обзиром на опречне податке и његову лабаву структуру, процене бројчаности његових припадника иду и до 10.000 у 2001. години, са присуством у чак 40% општина у Колумбији (Saab & Taylor, 2009:

461). Саб и Тејлор (2009: 461) наводе да су припадници АУЦ-а долазили из три социјалне групе: старих безбедносних служби расформираних нарко картела, малих и средњих нарко трговаца и регионалних земљопоседничких елита.

Велики трговци дрогом су често унајмљивали парамилитарне групе ради заштите и обезбеђивања, али су често и куповали читаве блокове АУЦ-а, а заузврат су им давали милионе долара (Ибид.). С друге стране, парамилитарци су пружали заштиту и богатим земљопоседницима, који су страховали од левичарских герила. Трговци дрогом, који су имали своје парамилитарне групе, нудили су услуге обезбеђивања земљопоседничкој елити за јако малу цену, у замену за политичку подршку на локалном нивоу (Ибид.).

Иако су парамилитарне групе представљале себе као борце против левичарских герила, оне су дуго времена већином вршиле масакре и нападе на цивиле. Подаци показују да су парамилитарне групе тек од 1999. године вршиле учестале нападе на припаднике гериле (Restrepo, Spagat & Vargas, 2004: 411). Од конституисања АУЦ заправо и почиње период најинтензивније борбе и највећег броја напада у конфликту између гериле и парамилитараца. У том конфликту обе стране су вршиле убијања цивила, мада је до 2002. године чак 80% цивила страдало од стране парамилитарних група (Saab & Taylor, 2009: 462). Такође, број убијених цивила од стране парамилитарних група је био четири пута већи од жртава у владиним операцијама, што је указало на намерно убијање ненаоружаних цивила (Restrepo, Spagat & Vargas, 2004: 411).

Такође је уочено да је већина селективних масакара цивила била у регионима у којима је ФАРК имао јака упоришта, те да су парамилитарци упадали у села са листом оних који подржавају герилу и покушавали да убију све са те листе (Ибид.). С друге стране, ФАРК је такође одговоран за цивилне жртве, не само у случајевима када је сумњао на њихове везе са парамилитарним групама, већ и у нападима на неутрална места, како би изазвао страх и приморао их на савезништво, али и услед употребе мина, пројектила на гас и непоузданог оружја, које су сами правили (Ибид.). Међутим, за разлику од ФАРК-а, парамилитарне групе представљају себе као браниоца државних институција и државних интереса, док су заправо на сваком кораку саботирале како покушаје да се успоставе мировни процеси између герила и државе, тако и све покушаје државних реформи, док су, с друге стране, помагале нарко трговцима како би оствариле своје материјалне и регионалне интересе (Tate, 2001: 168). Парамилитарне групе су укључене у све фазе процеса трговине дрогом, од опорезивања, преко чувања лабораторија коке и обезбеђивања кријумчарских рута за дрогу, до учествовања у трговини дрогом (Ибид.). Поред масакара недужних цивила, парамилитарне групе су одговорне и за расељавање око 300.000 људи у току две године крајем 90-их, али и за убиства бројних новинара, активиста за људска права и академика, што све представља индикатор да су оне најозбиљнија и највећа претња демократији и реформи институција у Колумбији (Ибид., 168–169).

Трговина дрогом 90-их

Пре децентрализације тржишта дроге у Колумбији која се десила током 90-их година, овим тржиштем су доминирала две најјаче организоване криминалне групе—Кали и Медељин, које су производиле и кријумчариле чак 70–80% укупне количине кокаина. Осталих 20–30% било је расподељено на остале мање кријумчарске групе из Переире,

Боготе и са севера Колумбије, али и ФАРК-а, који је узео учешћа у регулацији тржишта (Lee, 1991: 5). Међутим, актери који су имали највећу улогу у трговини дрогом свакако су организоване криминалне групе (нарко картели) Медељин и Кали, које су постале изузетно моћне захваљујући својим јаким и бројним везама са врхом државе. На крају 20. века Колумбија је постала највећи светски произвођач кокаина, са уделом од чак 70% произведеног кокаина у свету, иако је производила свега 10–15% укупне количине кока лишћа, а криминалне групе Медељин и Кали су 1990. године произвеле и извезле бар 350 тона кокаина (Lee, 1991: 4).

Као што истиче Ли (1991) организација картела Медељин и Кали била је на јако високом нивоу, што је вероватно био један од разлога за њихов успех. Према једном извештају, Медељин картел се састојао од 200 појединачних криминалних група, које су учествовале у различитим деловима процеса производње, транспорта и дистрибуције кокаина (Lee, 1991: 5). У оквиру функционисања картела, Ли наводи да се чини да је производња кокаина распоређена између више организација, или, како их он назива—фамилија. На тај начин, више криминалних организација може да управља лабораторијама за производњу кокаин хидрохлорида одвојено или заједно, али и једна организација може поседовати више лабораторија (Ибид.). Што се тиче трговине кокаином на нижим нивоима, она је јако централизована и врх картела управља свим фазама дистрибуције и координише транспорт дроге до одредишта, првенствено у САД, па онда у Европу. Најмоћнији људи картела Медељин су били Пабло Ескобар, Хозе Гонзало Родригез Гача и браћа Очоа, док су картелом из Калија владали Гилберто Родригез Орејуела, Мигел Анхел Родригез и Хозе Санта Круз Лондоњо.

Кени (2007: 234) наводи сведочење брокера који је посредовао у трговини марихуаном и кокаином са блиским везама са картелом из Медељина, који наводи следеће: „Пабло Ескобар је био велики кријумчар, Очое, сви они су били независни, као и други. Када су влада Колумбије и Американци кренули на њих, они су морали да реагују на акцију владе. Али картели се нису десили спонтано, да су они сели и рекли „важи, ја ћу да контролишем ово и ово, а ти контролишеш то“. То се никад није десило...То је било једноставно пуно малих, независних група: мали кланови, пријатељи, рођаци, породица...људи су трговали путем контаката. Они су се умрежавали да заврше посао“. У складу са овим и још неким сведочењима људи који су припадали или били повезани са овим картелима, долази се до закључка да није постојала једна организација која је сама доминирала целим тржиштем кокаина у Колумбији, већ је то тржиште било подељено између бројних група и трговаца који су се бавили нелегалном трговином дрогом. Иако је у периоду 80-их година доминација на тржишту припадала одређеним групама, као што су Кали и Медељински картели, постојала је велика конкуренција између бројних група у више градова широм Колумбије, који су извозили значајне количине дроге на америчко и европско тржиште. Ове групе су сарађивале са великим картелима, али та сарадња је више личила на неформалне везе између увозника и извозника, пре него на монопол великих картела. Међутим, доминација великих картела као што су Кали и Медељин не може се порећи, а нарочито кад имамо у виду колики су утицај ти картели имали на политичку ситуацију унутар Колумбије, као и на целокупно друштво.

Вилар и Котл наводе да је Пабло Ескобар, поред тога што је потекао из породице ниског социоекономског статуса и што је био деликвент у младости, такође био и анти-амерички расположен, као и велики део колумбијског становништва (Villar & Cottle, 2011: 69). Они наводе истраживање социоекономског и образовног статуса 20 средње и високо позиционираних припадника картела Медељин, према којем је чак 70% трговаца дрогом

потичало са села, од чега је 40% долазило из породица ниског или средњег сеоског staleжа, док је само њих 30% долазило из урбане ниже класе. Што се тиче образовања, 55% је имало само основно образовање, 35% завршену средњу школу, док је 10% похађало факултет. С друге стране, супарнички картел из Калија састојао се из припадника који су долазили из виших staleжа, на основу чега су постали познати као „*los caballeros*“, тј. „дентлмени“ из Калија. Међутим, након што је стакао огромно богатство од трговине дрогом, Ескобар је вешто искористио распрострањено сиромаштво у медељинским фавелама, те је улагао у социјалне пројекте којима су се градиле болнице, школе и путеве у сиромашним насељима. На овај начин он је постао нека врста Робин Худа, који се супротстављао традиционалној елити у Колумбији и задобио велику подршку локалног сиромашног становништва (Ибид.).

Међутим, поред подршке сиромашних, Ескобар је успоставио сарадњу са утицајним бизнисменима и политичарима у Колумбији. За то су најзаслужнија била браћа Хорхе Луис и Фабио Очоа, високопозиционирани чланови картела Медељин који су потицали из средње класе, и који нису имали криминалне прошлости пре уласка у нелегалну трговину дрогом. Како наводи Хендерсон, они су се као младићи бавили продајом намештаја, а ушли су у посао са трговином дрогом након што се Хорхе Луис преселио у Мајами. Тамо је добио захтев од једног свог професора са колеца да му набави кокаин, након чега је Фабио послао пола килограма кокаина (Henderson, 2015: 38). Браћа Очоа су упознала Ескобара са Дијегом Лондоном Вајтом, који је био координатор за Антиокију конзервативне партије на челу са председничким кандидатом Белисијом Бетанкуром (Villar & Cottle, 2011: 69–70). Овако је почела јака спрега картела из Медељина са највишим политичким врховима, како из либералне, тако и из конзервативне партије, што је додатно појачало апетите и моћ криминалних група.

Поред повезаности са политиком, картеле је одликовала огромна количина насиља које су спроводили. Абадински наводи да нарко трговци у Колумбији одсликавају неповерење грађана у политичке и економске институције, што је логична последица деценија грађанског рата у тој земљи. У случају када дође до сумњи грађана у легитимитет државних институција, иако сами можда не крше закон, они постају толерантнији на кршење закона од стране других људи и група (Abadinsky, 2012: 160).

Иако је политичко насиље у Колумбији започело много пре почетка трговине дрогом и има узроке у политичким, економским и социјалним неједнакостима, производња и трговина дрогом је ипак распламсала већ постојеће насиље (Chemnick, 2003: 13). Ресурси од трговине дрогом користили су свим странама у конфликту, како герилама, тако и парамилитарним групама и земљопоседницима, у чије земље су нарко трговци и парамилитарци улагали огромну количину новца стечену трговином кокаином. Постоји доста нејасноћа и контрадикторности што се тиче степена и опсега учешћа ФАРК-а у трговини дрогом од зачетка ове илегалне активности у Колумбији 70-их година. Међутим, већина аутора се слаже у оцени да је ФАРК постепено улазио у посао са дрогом. Он је најпре учествовао у регулисању тржишта дроге, углавном у опорезивању фармера коке, али и фармера који су се бавили гајењем марихуане и мака, који је служио за производњу хероина. Од 90-их, међутим, уочена је промена у односу ФАРК-а према трговини дрогом, када ова група постаје у значајнијој мери него икад раније укључена у све фазе производње и дистрибуције кокаина.

Након Седме конференције гериле 1982. године, када је донета одлука о финансирању помоћу усева коке, припадници ФАРК-а су започели са наплаћивањем *grataje*, тј. пореза наметнутих фармерима коке, који је био накнада за чување њихових

поседа. Ово је био почетак уласка ФАРК-а у посао са коком, који ће се разгранати и ојачати нарочито од 90-их година. Како напомиње Кук (2011), у структуралном смислу ово је означило прелазак ФАРК-а из дефанзивне фазе развоја ка његовом ширењу и експанзији, која не би била могућа без финансијске потпоре остварене кроз опорезивање. Тада је ФАРК основао и Финансијску комисију, која је одобравала буџете за све фронтове и која је водила рачуна о свим приходима групе (Ибид., 22). Ово је још један индикатор да су приходи ФАРК-а управо на почетку опорезивања коке почели да расту и захтевали одређени ниво организације у њиховом вођењу.

Међутим, како наводи Норман, увиђа се разлика у методама и опсегу учествовања ФАРК-а у послу са коком између два периода—први период је од Седме конференције до почетка 1990-их година (1982–1991), а други период је након 1991. године (Norman, 2018: 639). У овом првом периоду након Седме конференције, ФАРК је углавном имао регулаторну улогу и бавио се управљањем тржишта коке, чувањем лабораторија за прављење кокаина и аеродромских писта за транспорт кокаина, у замену за наметнути порез. У другом периоду, који је наступио од 1991. године, ФАРК се упустио у „вертикалну интеграцију“, што је значило директно учествовање у продаји коке, а касније и у производњи и кријумчарењу кокаина (Ибид.).

Ова вертикална интеграција је била узрокована многим факторима, међу којима је и сама експанзија производње кокаина од 90-их у Колумбији. На раст производње кокаина утицало је искорењивања коке у Перуу, дотадашњем вођи у производњи коке, али и разбијање главних колумбијских картела—Меделина и Калија, што је довело до децентрализације тржишта кокаина и омогућило бројним групама да се укључе у трговину. То је за последицу имало повећање броја фарми коке за 500% у периоду 1977–2001, док је највећи раст забележен од 90-их, па је 1998. године Колумбија постала прва земља у свету по производњи коке и кокаина (Ибид., 641). Колумбија је 1991. године била трећа земља у свету по површини поља са кока лишћем, са уделом од 18,8% у укупној површини усева коке, и са производњом од 13,7% укупне количине кока лишћа (Thoumi, 2002: 105). Међутим, повећање гајења и производње кока лишћа је било јако запажено током 90-их, те се 1995. површина покривена кока лишћем више него удвостручила у односу на 1990. годину и износила око 80.000 хектара. Овај раст се наставио, те је до краја 2000. површина под кока лишћем износила између 120.000 и 150.000 хектара (Ибид.).

Још од почетка 90-их година, Колумбија је била земља која је производила највећу количину чистог кокаина (кокаин хидрохлорида). Како наводи Ли (1991: 4), у периоду 1989–1991 Колумбија је произвела 70% укупне количине кокаина продате на интернационалним тржиштима. Након убиства вође картела из Меделина Пабла Ескобара 1993. године, дошло је до великог успона картела из Калија, али и до појаве нових група које су попуниле вакуум на тржишту дроге. Ова празнина на тржишту је погодовала и ФАРК-у, који је искористио настале промене и до краја 1990-их постајао све уплетенији у трговину кокаином. Лич (2011: 67) је у праву када наводи да је било доста полемике о степену учешћа ФАРК-а у трговини кокаином, док су његово војно јачање и озбиљност претње државној војсци постали свима јасни.

Борба за америчко тржиште кокаина

САД су током 80-их и 90-их година, током златног доба за кријумчарање дроге из Латинске Америке у САД, улагале огромне напоре да сузбију трговину наркотицима која је долазила са југа. Током 80-их, када је картел из Медељина доминирао тржиштем дроге у Колумбији, ова илегална роба се транспортовала на север путем Кариба, те јужне Флориде до највећих и најмногољуднијих америчких градова. Након великих напора које су полицијске снаге САД-а уложиле у борбу против наркотика и у заплене дроге, ова илегална карипска рута је уступила место другом правцу који је ишао преко Централне Америке и Мексика, да би нашла свој улаз у САД преко њених јужних граница. Последица овога је било то да је до почетка 90-их чак 70–80% кокаина улазило у САД преко Мексика, док је свега 20–30% улазило и даље преко Кариба. Међутим, нити појачане заплене дроге, пресретање кријумчарских рута, како ни укључивање војске, није много утицало ни на смањивање дистрибуције дроге у САД-у, нити на смањивање потражње и цена дроге. На све ове акције америчке полиције, Медељин и Кали картели одговарали су брзим престојавањем на друге и мање ризичне руте, што је само довело до балон ефекта и пемештања проблема на друго место, истовремено не смањујући сам проблем трговине дрогом (Bagley, 2005: 24–25).

Иако су у САД још од 70-их година, са нарастајућом климом конзервативизма који је завладао земљом, организовани покрети против трговине марихуаном која је долазила из Колумбије, америчка борба против дроге 80-их и 90-их била је још оштрија него у златно доба марихуане. Наиме, 1978. године у САД је настао „родитељски покрет“—покрет родитеља који су се бунили против трговине марихуаном, која је већ постала широко распрострањена међу америчком омладином. Године 1981. на власт долази конзервативна партија на челу са председником Роналдом Реганом, који је одмах након доласка на власт обновио тзв. „рат против дроге“ који је пре њега започео Ричард Никсон. Међутим, 80-их година дошло је до пада зараде од нелегалне трговине марихуаном, али је и сама трговина и злоупотреба марихуане у САД-у опала. Место марихуане као најтраженије дроге заузео је кокаин, који је постао главна рекреативна дрога у САД-у. То је била последица, с једне стране, заједничког напора колумбијских и америчких власти да сузбије трговину марихуаном преко карипске руте, након чега се производња марихуане преместила у југоисточне и југозападне пределе Колумбије. Поред тога, посебна врста марихуане која је могла да се узгаја и расте без семена, звана „*sinsemilla*“ (без семена), увелико је олакшала сам узгој марихуане, што је довело до тога да се она практично може узгајати у разноврсним пределима и у различитим земљама. Ово су искористили Американци, који су убрзо почели да узгајају марихуану у својим домовима и у породичним баштама, чиме је отпочео пад колумбијске марихуане, који је наставио и током 90-их година (Henderson, 2015: 32–33).

Међутим, како примећује Хендерсон (2015), постоје значајне разлике између трговине марихуаном и трговине кокаином. Најпре постоје разлике у начину узгоја и производње саме дроге. С једне стране, марихуана је биљка коју је могуће узгајати практично у било којим климатским условима. Након сушења, ова биљка је већ спремна за употребу. С друге стране, биљка коке тражи посебне климатске услове, те расте само у тропским пределима Колумбије, Боливије и Перуа. Потребне су огромне количине лишћа коке да би се произвела одређена количина чистог кокаина, те је за један килограм кокаина потребно чак 200 килограма кока лишћа. Поред огромних поља коке, која изискују велики

број фармера који обрађују та поља, као и велику логистичку и техничку подршку за њихова одржавања, процес производње кокаина подразумева и постојање опремљених лабораторија у којима се овај процес одвија кроз неопходне етапе. Цео овај процес захтева логистику, техничку потпору, знатну радну снагу, хемијске супстанце, али и организоване дистрибутивне и транспортне ланаце, као и наоружано обезбеђење које ће чувати лабораторије и поља коке. Када се узме у обзир компликованост и захтевност, како производње, тако и дистрибуције кокаина, као и чињеница да је трговина кокаином од почетка била у рукама колумбијских криминалних група, није ни чудо што је ова нелегална роба од почетка изазивала огромну стопу насиља, која је неупоредиво већа од насиља које је било повезано са кријумчарењем марихуане. Један од најважнијих разлога великог насиља повезаног са трговином кокаином јесте огроман профит који трговина овом дрогом доноси. Управо је то разлог што је, поред криминалних организација, у трговину дрогом био укључен велики део колумбијског друштва, од бизнисмена до функционера и политичара (Ибид., 33–34).

Међутим, променом руте кокаина из Колумбије преко Мексика, уместо преко Кариба, што је био случај до тада, дошло је до јачања мексичких картела, који су увидели своју шансу да се позиционирају на овом уносном тржишту. Мексиканци су најпре вршили само послове транспорта колумбијског кокаина до Америке, захваљујући својој повољној позицији и граници са САД-ом. За своје услуге транспорта они су најпре добијали новчане исплате као накнаду, док ситуација није почела да се мења 90-их година. Од девете декаде 20. века, Мексиканци почињу све више да улазе у посао са трговином кокаина, њихова зарада и моћ јачају, те тада настају и моћни мексички картели као што су Тихуана картел, Хуарез картел и Голф картел. Ова нова претња натерала је америчке полицијске снаге да се фокусирају на своју јужну границу са Мексиком, која је постала главна улазна тачка дроге у ову земљу. Међутим, Колумбијци су након сукоба са мексичким картелима, као и услед велике стопе насиља и обрачуна између самих мексичких картела опет прилагодили своју тактику и преусмерили руту кокаина назад на Карибе (Bagley, 2005: 25–26).

Поред јачања мексичких картела дошло је и до појачаног притиска САД-а на владу Колумбије да се ухапси Пабло Ескобар и да се разбије Медељински картел. Заинтересованост САД-а за изручивање Ескобара трајао је још од 70-их година, када је дошло до успона овог картела и сукоба са кубанском мафијом која је била у егзилу и лоцирана у Мајамију, а која је имала дубоке политичке везе у америчкој администрацији. Наиме, мафија је на Куби за време Батистине диктатуре поседовала велики број коцкарница, преко којих је зарађивала чак стотине милионе долара. Након доласка Фидела Кастра на власт забрањен је рад ових коцкарница, и мафијашима је прекинут доток новца од ове илегалне активности. Како Ганзер примећује, ЦИА је у то време препознала мафију као погодног савезника у завери да се уклони њихов заједнички непријатељ Фидел Кастро (Ganzer, 2016: 117). Како каже Ганзер, иако је неким јако тешко да поверују да је ЦИА имала контакте са мафијашима, постоје јасне индиције и докази да се сарадник ЦИА још 1960. године састао са једним припадником чикашке мафије у циљу сарадње ради извршења атентата на Кастра. Након овог сусрета дошло је до повезивања сарадника ЦИА са мафијашима Салватореом Ђанканом и Сантосом Трафикантеом (Ибид.).

Међутим, поред америчких мафијаша који су за време Батисте и под његовом заштитом на Куби зарађивали од различитих илегалних послова, од коцкарница и ноћних клубова до шверца наркотика, Кастро је имао непријатеље и у кубанским мафијашима који су били повезани са породицом Буш. Наиме, 1984. године Џеб Буш, син Џорџа Буша

старијег, започео је блиску сарадњу са Камилом Падредом, бившим обавештајцем из времена Батистине диктатуре. Међутим, како истичу Вилар и Котл (2011: 71), они су били повезани још из времена од 1960-их година, када је ЦИА радила на регрутовању Кубанаца који су били у егзилу након доласка Кастра на власт, а у циљу вршења политичких и других активности у америчком интересу на територији Латинске Америке. Како наводи Абадински, делови кубанске популације у егзилу 1960-их су започели да улазе у трговину кокаином. На почетку су увозили довољно кокаина која је могла да задовољи само потребе чланова њихове сопствене заједнице, док је до половине 60-их година дошло до велике експанзије тржишта кокаина, које је превазилазило кубанску заједницу, те су сходно томе и количине увезеног кокаина порасле (Abadinsky, 2012: 161).

Током 70-их година, када је колумбијски организовани криминал био у експанзији, на челу са нарко-картелом Пабла Ескобара, дошло је до великих сукоба и ратова између картела из Медељина и кубанске мафије у егзилу на Флориди ради превласти на америчком тржишту наркотика. До тада се формира значајна заједница колумбијских имиграната у САД-у, а нарочито у Мајамију, Чикагу, Лос Анђелесу и Њујорку, те је и организација кријумчарења кокаина од стране колумбијских организованих криминалних група ојачала толико да је практично избацила са тржишта чилеанске и кубанске криминалне групе (Ибид.). Чилеанске групе, које су попут кубанских, имале велике амбиције да завладају кокаинским тржиштем, доживеле су снажан ударац након државног удара у Чилеу септембра 1973. године. Тада је на власт дошао диктатор Аугусто Пиноче, чија је једна од првих одлука након освајања власти била изручивање нарко трговаца на суђење у САД (Henderson, 2015: 37). Поред тога, колумбијске криминалне групе нису биле задовољне кубанским агентима у САД-у, за које су сматрали да им узимају значајан део зараде од кокаина. Стога су Колумбијци почели са уклањањем и истребљивањем кубанских исељеника, али и осталих, који су се бавили трговином кокаином у САД-у. Колумбијци из региона Ла Гуајире и Барио Антиокије слати су у Мајами и Њујорк и систематски су убијали Кубанце, те су они Кубанци који су остали у трговини кокаином, постали потчињени колумбијским криминалцима који су узели примат на тржишту (Abadinsky, 2012: 161).

Пад нарко-картела Медељин

Експанзија трговине кокаином из Јужне Америке у САД довела је до потписивања споразума о изручењу трговаца дрогом између Колумбије и САД-а 1979. године, што је, опет, узроковало невиђено насиље од стране картела. Ескобар је водио јаку кампању против овог споразума и сматрао је да је он резултат завере сковане од стране ДЕА и ЦИА да се уништи картел Медељин због политичких разлога, пре него због трговине наркотицима (Villar & Cottle, 2011: 72). У својој борби против изручења он је водио кампању против Вашингтона у листу „*Medellin Civico*“, који је основао Ескобаров ујак, а финансирао га сам Пабло. Он је такође 1982. године ушао у парламент као представник Енвигада, насеља изван Медељина, где је уживао велики углед добротинитеља, јер је финансирао изградњу чак 500 кућа за сиромашне становнике тог насеља (Abadinsky, 2012: 169). Вилар и Котл истичу да је Ескобар изградио свој имиџ нарочито на реторици своје оштре супротстављености буржоазији и политичком естаблишменту, којег нису много интересовали проблеми обичних људи и начин живота у сиромашним фавелама. С друге стране, Ескобар је

поклањао 5.000 играчака деци за сваки Божић, а картел из Медељина је чак спроводио и кампање за описмењавање у руралним крајевима (Villar & Cottle, 2011: 73). Он је такође имао супротстављен наступ и од припадника картела Кали, који су важили за нарко трговце више класе, које нису занимала социјална питања. Док је Ескобар градио куће, болнице и школе, припадници картела Кали су подржавали такозване „групе за социјално чишћење“ („*grupos de limpieza social*“) у градовима, које су убијале лопове, бескућнике и проститутке по градовима, и њихова тела углавном бацали у реку Кауку, која је стога била називана „реком смрти“ (Villar & Cottle, 2011: 72).

Међутим, колумбијска влада је укинула Ескобару посланички имунитет и расписала налог за његово хапшење због увоза дивљих животиња из Африке за његову познату хаџијенду „Напуљ“. Поред тога, тадашњи министар правде Родриго Лара Бонила, повео је 1984. године велику акцију на Транкиландију, једну од главних лабораторија за производњу кокаина картела Медељин у Амазонији. Међутим, ово је изазвало оштар одговор Екобара, те је свега неколико месеци касније Бонила убијен од стране плаћених убица који су пуцали на њега на улицама Боготе (Chepesiuk, 2003: 124). Ово је натерало председника Беласија Бетанкура да поведе оштар рат против трговаца дрогом. Међутим, и Ескобар је наставио да води рат свим средствима које је поседовао. Након што је влада одбила предлог трговаца дрогом из Медељина да изађу из трговине дрогом, да положи сав свој новац у колумбијске банке и да расформирају своје лабораторије дроге у замену за поништење споразума за изручење са САД-ом, Ескобар је започео са бруталним терором и обрачунавањем са владиним званичницима.

Верује се да је управо Ескобар унајмио герилу М-19, која је 1985. године упала у Палату Правде у Боготи и узео за таоце 250 људи, међу којима су били бројни припадници правосуђа, али и судија врховног суда Алфонсо Рејес Ећандија. Војска је безуспешно покушавала да освоји зграду, међутим добро наоружаних око 35 припадника гериле успевали су да задрже своје положаје у згради. Ескобар је наводно унајмио герилу да уђе у зграду суда и да уништи документа која су садржала инкриминишуће доказе против њега, а која је требало да послуже у случају изручења америчким властима (Chepesiuk, 2003: 124–125). У међувремену, Карлос Ледер-Ривас, један од оснивача картела Медељин, поред Ескобара и браће Очоа, оптужен је 1981. године од стране суда на Флориди за трговину дрогом и избегавање плаћања пореза (Abadinsky, 2012: 167). Након што су САД тражиле испоручивање Ледера 1983. године, он се вратио у Медељин и придружио се кампањи против САД-а, оптужујући их за империјализам (Ибид.). Док Абадински (2012) наводи да је он претио да ће се уротити са марксистичком герилом М-19, Вилар и Котл (2011) наводе да је основао чак и своју странку „Национални Латино Покрет“ („*Movimiento Latino Nacional*“), која је била антиимперијалистичка, антикомунистичка, противила се неоколонијализму и ционизму. Овај покрет је тражио прекид страних интервенција у Колумбији, раскид споразума о изручењу, као и стварање јединствене латиноамеричке војске, која би бранила суверенитет, културу и границе Латинске Америке (Villar & Cottle, 2011: 72–73). Ледер је ухапшен у Колумбији 1987. године и изручен Америци, а наредне године је оптужен за кријумчарење 3,3 тоне кокаина у Флориду и Џорџију током 1979. и 1980. године и осуђен на доживотну казну затвора без права на помиловање (Abadinsky, 2012: 167).

Медељински картел је до 1990. био одговоран за убиства више од 200 радника и припадника суда и чак 40 судија (Chepesiuk, 2003: 125). Поред тога, овај картел је био одговоран и за већ поменута убиства функционера Комунистичке Партије, као и за атентат

на председничког кандидата Луиса Карлоса Галана, који је убијен 1989. године. Након овог атентата, тадашњи председник Колумбије Виргилио Барко Варгас најавио је оштру борбу против нарко картела, који су, према његовом мишљењу желели да замене дотадашњу политичку елиту у Колумбији, те тако довели у опасност опстанак демократских институција, али и самог политичког поретка. Он је изјавио да су нарко трговци „не само криминалци, него и екстремно десничарски оријентисани“, али и да су „смртни непријатељи демократије“ (Bagley, 1989: 155). Он је тада најавио да ће започети са изручивањем криминалаца који су тражени у страним земљама (пре свега мислећи на САД), конфисковањем имовине и банковних рачуна нарко картела, те да ће држава снажније бранити судије, али и остале људе из правосуђа. Такође су на снагу ступиле и друге административне мере против нарко трговаца, те је колумбијска влада по први пут понудила награду од 100 милиона пезоса (што је једнако суми од 250,000 долара) за информацију о двојници водећих људи Медељинског картела—Паблу Ескобару и Гонзалу Родригезу Гачи. Барко је такође желео да смени локалне функционере и градоначелнике за које се сумњало да имају блиске везе са трговцима дрогом, међутим ово је изазвало велико негодовање и супротстављање од стране многих припадника, како конзервативне, тако и либералне партије, што је довело до повлачења овог предлога али и указивало на широку распрострањеност корупције у готово свим институцијама (Bagley, 1989: 155–156).

У то време је и САД затражио изручење Екобара на основу оптужби да је кријумчарио кокаин у САД преко Никарагве, док га је влада Колумбије оптужила за убиство чак 3 од 5 председничких кандидата 1989. године, али и за трговину наркотицима. Иако су ове оптужбе биле за тешка кривична дела, налог за његово хапшење је издат за увоз носорога и 85 егзотичних птица, који су постали део његовог зоолошког врта (Villar & Cottle, 2011: 75). Међутим, као што наводе Вилар и Котл (2011) војска Колумбије није била много расположена да гони Ескобара, с обзиром да је подршка Ескобару била широко распрострањена. Многи припадници војске су били истог ниског социјалног порекла као Ескобар, те су на њега гледали као на поштеног и великодушног човека који је гоњен због свог скромног порекла. Ипак, САД-а су 1989. године значајно појачале притисак на Ескобара, те је тадашњи председник Џорџ Буш одобрио тајну операцију за његово хватање. Тада је ухапшен и дотадашњи сарадник ЦИА, диктатор Панама Мануел Норијега, који је био оптужен управо за трговину дрогом и прање новца. Норијега је, пак, тврдио да је ухапшен због тога што није желео да забрани кретање припадника левичарске гериле Националног ослободилачког покрета Фарабундо Марти (*Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional—FMLN*) из Ел Салвадора кроз Панаму. Овај покрет је био идеолошки непријатељ америчке администрације, који је подржавала Куба, док је САД подржавао и наоружавао владу Ел Салвадора. Норијега такође наводи да је одбио да помогне још једним савезницима САД-а, а то су Контре из Никарагве, које су се бориле против Сандинистичког народног ослободилачког покрета (*Frente Sandinista de Liberación Nacional—FSLN*) у Никарагви (Ибид., 76–77).

Међутим, док је влада Колумбије била активна у гоњењу чланова Медељинског нарко картела, ни Ескобар и његови саборци нису седели скрштених руку и повели су серију терористичких напада, од којих је вероватно најистакнутији напад на авионски лет Авианка 203, који се догодио 27. новембра 1989. године. Ово је био домаћи лет који је требало да превезе путнике од Боготе до Медељина, међутим, плаћени убица Медељинског картела је подметнуо бомбу у авион и тако усмртио свих 107 путника (Chepesiuk, 2003: 131). Још један напад се догодио у децембру исте године, у којем је погинуло 52 људи, повређено 1.000

људи, а експлозија је била толико јака да је оштетила и зграде удаљене 40 блокова даље. Припадници Кали картела су унајмили Хорхеа Енрикеа Веласкеза, познатог по надимку „Навигатор“, који се инфилтрирао у групу Родригеза Гаче, и на основу чијих информација је полиција открила Гачину локацију и убила га 15. децембра 1989. године, као и његовог сина Фредија и неколико њихових чувара (Ибид.).

За време Цезара Гавирија Трухиља, који је био председник Колумбије у периоду 1990–1994 године, долази и до предаје браће Очоа. Наиме, Гавирија је тражио компромисна решења у циљу завршетка рата са нарко трговцима, који је захватио читаво колумбијско друштво и имао огроман број жртава, како на супарничким и зараћеним странама Кали и Медељинског картела, али и на странама снага безбедности и цивилног становништва. Он је стога понудио нарко трговцима да се предају уз гаранцију да неће бити изручени САД-у, као и да ће добити мале казне. Док су браћа Очоа прихватила ову понуду, Ескобар је наставио са киднаповањима колумбијске елите, али и са убиствима истакнутих личности. Ово је све било у сврху одвраћања колумбијске владе да сарађује са владом САД у екстрадицији главних нарко трговаца. Поред Екобара, који се користио терорисањем судија, али и целог колумбијског становништва, и Кали картел је са своје стране вршио велики притисак на судије и политичаре да се одрекну договора о екстрадицији. Они су додуше имали другачије методе, те су већином користили огроман новац и моћ у сврху корумпирања високих државних званичника. Ови притисци су уродили и плодом и врх колумбијске државе јесте био заплашен и већином гласао против изручивања за време председника Гавирије (Chepesiuk, 2003: 135).

Међутим, лов на Ескобара се појачавао, те је војска САД оформила посебну јединицу која се бавила хватањем Ескобара, али и појачала мере праћења његовог кретања и телефонских разговора, што је довело до тога да се он преда колумбијској власти 1991. године. Он је казну издржавао у затвору изграђеном посебно за њега, у којем је живео удобно са својим блиским сарадницима. Упркос томе, Ескобар је побегао из овог затвора и крио се до тренутка када је убијен на крову једног стана у Медељину, у децембру 1993. године од стране полиције. Након Ескобаровог убиства и пада картела Медељин, празнину на тржишту дроге заузео је картел Кали, који је имао разгранате везе са колумбијским званичницима и моћницима. Тада долази до нове етапе у трговини дрогом, те повезивања трговаца дрогом из Калија са колумбијском државом, у чему практично више нису имали ривала све до сопственог пада 90-их година (Villar & Cottle, 2011: 77–79).

Развој ФАРК-а након пада картела

Након пада Ескобара, није прошло дуго до пада и другог највећег нарко картела—картела из Калија, који је расформиран средином 90-их година. Тада је ухапшен највећи део врха картела из Калија и дошло је до децентрализације тржишта дроге у Колумбији. Наиме, монопол на производњу и дистрибуцију кокаина више нису имали велики и моћни картели Медељин и Кали, већ су се као битни играчи на овом тржишту истакле многе мање криминалне групе. Ове групе су унајмљивале многе појединце за различите врсте послова, па су тако, на пример, одређени појединци узимали кока лишће и транспортовали га до лабораторија за производњу кокаина, док су неки други најамници имали задатак да транспортују кокаин до Мексика, где су локалне криминалне групе даље вршиле дистрибуцију (Leech, 2011: 59).

ФАРК је од преузимања вођства Маруланде постао агресивнији, те је предузимао жешће војне нападе него раније под Аренасом. Тако су ФАРК и ЕЛН почетком 20. века предузели серију насилних војних напада, који су доживели свој врхунац нападом на војну базу Тараза у новембру 1990. године, што је испровоцирало тадашњег председника Гавирију да спроведе противнапад на Каса Верде (*Casa Verde*—„Зелена кућа“), упориште ФАРК-а. На ово је ФАРК, заједно са ЕЛН-ом и ЕПЛ-ом, опет одговорио нападима у првој половини 1991. године низом герилских напада мањег обима, али и терористичких акција и то у много већем броју него у претходној години. Наиме, 1991. године постао је евидентан пораст герилских напада на инфраструктуру, нарочито на електричну мрежу и нафтне цеве, али и повећан број киднаповања (Spencer, 2011: 77–78). Исте године, влада је покушала опет да успостави преговоре са групама које су биле део CGSB-а, укључујући ФАРК, која је била највећа герила у том савезу. Циљ владе је била демобилизација, док је услов ФАРК-а било усвајање њихове Агенде која се састојала од 10 тачака. Међутим, договора на крају није било, те су се сукоби двеју супротстављених страна наставили и у следећој години, када су разговори и званично прекинути. Убрзо након што су преговори пропали, и организација CGSB се распала, те су герилске групе које су је чиниле кренуле својим путевима (Spencer, 2011: 78).

ФАРК је одржао Осму конференцију 1993. године, која је била посвећена операционализацији закључака донетих на Седмој седници одржаној 1982. године и на којој се анализирала политичка ситуација, како унутар земље, тако и у свету. Наиме, пад Совјетског Савеза и промене које су се дешавале у Источној Европи, утицале су и на Комунистичку партију у Колумбији, која, за разлику од ФАРК-а, није више видела сврху у оружаном борби. Ова разлика у стратегији довела је до разлаза између ФАРК-а и Комунистичке партије, након чега је герила достигла величину од 60 фронтова, за које је план био да један део бораца делује на локалном, а други део на урбаном нивоу у градовима попут Боготе, Калија, Медељина и Баранкиље (Ибид, 78–79). Иако је један од циљева Осме седнице било и учвршћивање међународне сарадње, пре свега зарад добијања материјалне помоћи, ФАРК није много напредовао на том плану, изузев ограничене војне и логистичке помоћи од Кубе, Никарагве и Вијетнама. Поред тога, направљене су одређене организационе промене и створени су блокови, који је требало да спроведу у дело Осмогодишњи план, а за који је било процењено да ће коштати близу 208 милиона долара. Стога је вођство ФАРК-а подстицало блокове да обезбеђују финансијска средства за деловање гериле путем изнуда и киднаповања, али и учешћем у производњи кокаина, с обзиром да је ова делатност доносила убедљиво највише новца (Ибид, 79).

ФАРК је искористио вакуум у моћи који је настао након убиства Ескобара, те преузео једну од водећих улога у трговини дрогом, али исто тако постао и велика претња суверенитету колумбијске власти током 90-их година, једним делом захваљујући управо приходу од трговине дрогом. На Осмој седници постављен је план да се заузму највећи градови, заједно са главним градом Боготом, а у том националном плану главну улогу је требало да има тзв. Оријентални блок (*Bloque Oriental*), који се налазио на источним падинама планине Кордиљера (*Cordillera Oriental*), на чијем челу је био Виктор Хулио Суарез Рохас (*Victor Julio Suarez Rojas*), звани Моно Јојо (*Mono Jojoy*), а који је био највећи и оружаном најопремљенији блок. Овај блок је до 2002. године чинило чак 44,3% укупног броја бораца ФАРК-а, а своју материјалну потпору је углавном имао у трговини наркотицима, која је додатно била олакшана услед близине поља коке (Marks, 2017: 505).

Како су блокови и батаљони јачали, ФАРК је успевао да врши симултане нападе, као и операције диверзије, те је вршио бројне нападе на полицијске станице у руралним крајевима. Међутим, први велики напад ФАРК је извршио 1996. године, када је дошло до 22 симултана напада углавном мањих по обиму, поред којих и један велики напад на војну базу у ком је страдало 26 војника, док је 60 заробљено (Spencer, 2011: 80–81). Поред војних активности, ФАРК је желео да има и политички утицај у руралним срединама, те је стога директно или посредством тајних партија утицао на избор одређених функционера, усвајање одређених политика, али и на трошење јавног новца. Иако је на пленуму одржаном 1997. године Врховна команда ФАРК-а признала да је далеко од остваривања Осмогодишњег плана, јер је имала свега 10.000 бораца, уместо планираних 30.000, вођство гериле је закључило да су симултани напади на различите циљеве широм земље најефикаснији за остваривање њиховог плана (Ибид, 80–81).

Немогућност Самперове владе (1994—1998) да се супротстави трговини дрогом у Колумбији довела је до ускраћивања помоћи овој земљи од стране САД-а током 1996. и 1997. године, што је додатно омогућило ФАРК-у да настави да спроводи своје акције. Тако је 1998. године, пред председничке изборе у Колумбији, ФАРК извео серију напада, од којих је најтежи био напад 1.200 бораца ФАРК-а на елитну јединицу војске, у којем је страдало 30 војника, док је 50 рањено, а 100 је заробљено (Marks, 2017: 506). Ови жестоки напади натерали су новоизабраног председника Андреса Пастрану да наредне 1999. године одржи разговоре са вођама ФАРК-а, што је довело до успостављања демилитаризоване зоне, тзв. *Zona de Despeje*, која је била величине Швајцарске и налазила се у средишту Колумбије близу Боготе. Међутим, ФАРК није поштовао овај договор, који је подразумевао престанак оружаних обрачуна између гериле и војске, те је наставио са нападима на своје војне циљеве, али и са гајењем коке на подручју Зоне све време током администрације Пастране (Ибид, 506–507). Заједно са војним активностима, ФАРК је вршио и политичку едукацију својих чланова и руководства, од којих су сви морали да прођу идеолошку школу марксизма-лењинизма.

Поред сукоба који је ФАРК имао са војском Колумбије, он је водио и битку са припадницима парамилитарних снага под вођством нарко-боса Карлоса Кастања Гила, који је био на челу највеће парамилитарне групе ACCU (*Autodefensas Campesinas de Cordoba y Uraba*), одн. Сељачке самоодбрамбене снаге Кордобе и Урабе. У периоду 1994–1997 године, дошло је до уједињења парамилитарних група под капу групе AUC, која је у то време имала око 13.000 бораца, а која се борила против ФАРК-а превасходно у регијама у којима се гајила кока (Norman, 2018: 650). Од 90-их година дошло је до јачања парамилитарних група у трговини дрогом, што је било подстакнуто распадом картела Медељин и Кали, након чега су примат у трговини дрогом преузеле мање криминалне групе познате под називом „картелчићи“ (*cartelitos*). Крајем 20. века дошло је до настанка толиког броја криминалних група, да се сматра да је до 2003. године постојало између 200 и 300 картелчића који су се бавили производњом и трговином дроге, а који су се састојали од 10 до 100 људи. Ове нарко-групе су стварале савезништва или са герилом, или са парамилитарним групама, у зависности од својих интереса (Ибид.).

Како наводи Норман (2018: 652), војна моћ ФАРК-а је додатно била оснажена учешћем у трговини кокаином, тако што је герила генерисала већу моћ у регионима у којима је била позиционирана услед немогућности нарко-трговаца блиских парамилитарним групама да стварају савезништва са сељацима који су гајили коку. Тако је током 90-их година, за време појачаних притисака војске и парамилитарних група на упоришта ФАРК-

а, герила интензивирала учешће у производњи кокаина, чиме је остварила и већи прилив финансија неопходних за опремање војске. Међутим, иако ово криминално деловање ФАРК-а може деловати прагматично и корисно у циљу материјализације његових револуционарних циљева, оно је заправо довело до компромитације његових водећих људи, на које се због учешћа у трговини дрогом гледало као на корумпиране припаднике гериле која је почела све више да подсећа на криминалну групу.

Како примећује Маркс (2017: 508), вођство ФАРК-а је имало идеју да води тзв. „народни рат“, чији је теоријски концепт разрадио Мао Це Тунг, а који подразумева подршку широких народних маса за започињање револуције, као у случају побуњеничке организације Вијетконг у Вијетнамском рату. Међутим, у пракси ФАРК је остваривао тип борбе који је ближи тзв. „фокизму“, који је заступао Че Гевара, а који је подразумевао револуцију коју ће остварити мала група ватрених побуњеника. Ово је било најпре услед недостатка народне подршке борби највеће колумбијске гериле, а која је била узрокована неповерењем изазваним учешћем ФАРК-а у трговини дрогом. ФАРК је наставио са интензивним учешћем у киднаповањима, изнудама и терористичким нападима на војску, те није успео да оствари подршку широких народних маса, које су биле скептичне да је герила остала верна својим идеолошким и револуционарним циљевима. Међутим, на територијама у којима је ФАРК организовао и контролисао гајење коке и производњу кокаина, уживао је подршку од стране становништва које је живело само од гајења коке, с обзиром да је ФАРК у тим деловима земље практично имао функцију паралелних власти, те су сељаци и безбедносно и економски зависили од гериле. Услед ове локалне подршке од стране руралног становништва које је гајило коку, ФАРК је имао утисак да има распрострањену подршку за своје политичке и војне активности (Ortiz, 2002: 137).

Развој ФАРК-а у 21. веку

Током 90-их година ФАРК је увелико уећао своју, како економску, тако и војну базу. Наиме, учешћем у гајењу коке, а нарочито услед вертикалне интеграције у трговину кокаином након распада великих колумбијских картела, ФАРК је значајно економски ојачао, те се сматра да је крајем 20. века имао приход од чак 285 милиона долара, од чега је око 136 милиона долара била зарада од учешћа у трговини дрогом (Ortiz, 2002: 137). Покушај успостављања примирја између владе Андреса Пастране и ФАРК-а доживео је неуспех, чему је значајно допринело и то што су постојали усеви коке у демилитаризованој зони, али и чињеница да је ФАРК опорезивао узгајиваче коке, препродавао кока пасту, затим градио лабораторије за прављење кока пасте и чистог кокаина, али и авионске писте којима се кокаин превозио из демилитаризоване зоне у друге делове земље (Cunningham, et al., 2013: 481). Неуспех преговора је био загарантован након што је ФАРК наставио да врши терористичке нападе, киднаповања истакнутих политичара, али и након открића да су неки припадници терористичке групе Привремена ирска републиканска армија (ПИРА) обучавали припадника ФАРК-а у прављењу бомби (Ибид.).

Поред сарадње са ирским терористима, ФАРК је успоставио интернационалну сарадњу и са другим терористичким и организованим криминалним групама, а у циљу прибављања оружја на илегалном тржишту, које је цветало након завршетка Хладног рата. Тако је, на пример ФАРК 2000. године очекивао велику пошиљку оружја од чак 50.000

пушака АК-47, које је требало да стигну са територије некадашње Источне Немачке, а која је била спречена од стране удружених напора колумбијске, америчке и израелске обавештајне службе. Поред успостављања интернационалне логистичке мреже за набавку оружја, припадници ФАРК-а су и сами производили своје оружје, углавном користећи се импровизацијом и иновативним решењима. Као што наводи Ортиз (2002), ФАРК је на међународном црном тржишту оружја успоставио неку врсту хибридне мреже, која је повезивала идеолошки оријентисану групу која је имала своје контакте ван Колумбије још из времена Хладног рата, са организованим криминалним групама, које су у хаотичном времену након Хладног рата знатно ојачале и постале озбиљна претња међународној безбедности. Услед тога, ФАРК је са криминалним групама повремено вршио замену дроге за оружје, што одсликава и контакт његових бораца на почетку 21. века са припадницима мексичке организоване криминалне групе „Тихуана картел“. Поред тога, ФАРК је успоставио везе и у осталим комшијским државама, нпр. са Сандинистима у Никарагви, некадашњим припадницима ФМЛН-а у Ел Салвадору, али и са венецуеланским трговцима оружјем (Ortiz, 2002: 138).

Заједно са јачањем ФАРК-а на почетку 21. века, дешавају се и континуирани покушаји власти САД-а да утиче на колумбијску администрацију да појача своје активности у борби против трговине дрогом. У том смислу, Пастрана је на почетку свог мандата предао америчкој администрацији свој Развојни план под називом „Промена у циљу изградње мира“, који је подразумевао економски развој, јачање институција, јачање социјалног и људског капитала путем образовања, алтернативни развој у циљу решавања проблема илегалних поља коке, као и реформу оружаних снага војске како би се поштовала људска права и обезбедио мир широм земље (Guizado, 2005: 82–83). Међутим, Клинтонова администрација подстакнута јаким републиканским лобијем изменила је овај оригинални план који је за циљ имао најпре развој и економску стабилизацију Колумбије, тако да је он постао стратегија за борбу против илегалне трговине наркотицима, у коју сврху је дошло до повећане милитаризације и интензивирања сукоба са ФАРК-ом. Овако измењен план постао је познат под називом „План Колумбија“ и он је предстаљао стожер америчке борбе против наркотика у Колумбији у наредне две деценије, упркос контраверзним методама искорењивања коке запрашивањем, за које се сматра да је штетно по здравље, те да садржи канцерогени састојак хербицид глифосат (Coso, 2016). Поред тога, узгој коке, трговина дрогом, насиље и кршења људских права не само да су се наставили, већ су достигла нове врхунце, услед чега сви релевантни аналитичари сматрају да је План Колумбија жестоко омануо.

За време мандата Алвара Урибеа (2002–2010), дошло је до још већег разбуктавања сукоба између војске и ФАРК-а, што је ослабило организациону и структурну димензију гериле, на шта је вођство одговорило децентрализацијом и пружањем већег степена аутономије појединачним регионалним блоковима. С тим у вези, ова децентрализација је олакшала појединим блоковима ФАРК-а да прошире дијапазон делатности у вези са илегалном трговином наркотицима, те су неки фронтови гериле, као што је 16. фронт из источног дела Колумбије оптужен за снабдевање кокаином бразилских и мексичких трговаца дрогом у замену за наоружање (Norman, 2017: 652). Урибе је био изразито проамерички оријентисан и желео је да ојача везе између Колумбије и САД-а, те је спроводио жестоку борбу против трговине наркотицима, уз заговарање јаке државе и војног апарате, чија је овлашћења додатно повећао (Meltzer & Rojas, 2005: 4). Једна од контраверзних одлука Урибеа била је и та о цивилним плаћенцима који би достављали

податке о позицијама припадника гериле, али и о наоружавању истих како би се борили против побуњеничких група у регионима са slabим присуством државног апарата (Ибид.).

Урибе је такође склопио примирје са парамилитарном организацијом АУС 2003. године, који је подразумевао демобилизацију и реинтеграцију готово 13.000 припадника ове десничарске организације до краја 2005. године, али и њихову амнестију (Ибид., 5). Као што је и планирано, демобилизација парамилитараца се догодила између 2005. и 2007. године, када је оружје положило чак 31.000 бораца, док је њих 3.000 основало нове криминалне групе зване Настајуће криминалне банде (*Bandas Criminales Emergentes*—ВАСРИМ) (Norman, 2017: 652). Ове криминалне групе нове генерације нису имале јасно дефинисане идеолошке циљеве, већ су биле оријентисане углавном на трговину дрогом, као типичне криминалне организације, упркос чему неки фронтови ФАРК-а сарађују с овим групама у транспорту кокаина до Еквадора, Панаме, Венецуеле и Бразила (Ибид., 653). ВАСРИМ се сматра трећом генерацијом криминалних група, које сарађују са мексичким криминалним групама у транспорту кокаина до САД-а, углавном на територији Централне Америке, најчешће Хондураса, где продају кило кокаина за 12.000 долара (McDermott, 2015: 4).

Након Урибеовог другог мандата, на председничким изборима 2010. године изабран је Хуан Мануел Сантос, бивши министар одбране, који је одслужио два мандата до 2018. године. На почетку његовог мандата дошло је до погоршања билатералних односа Колумбије и Венецуеле, због оптужби колумбијске владе да Чавез помаже ФАРК, што је венецуелански председник демантовао. Велики ударац за ФАРК десио се исте године, када је убијен један од вођа гериле Моно Јојо, након чега је убрзо ФАРК најавио да ће престати са киднаповањима (Britannica, „Colombia in the 21st century“). У Ослу 2012. године започети су преговори за примирје између ФАРК-а и владе, који су били критиковани од стране скептика, међу којима је била и опозициона конзервативна партија бившег председника Урибеа, због оптужби да ФАРК крши услове преговора настављајући да киднапује полицајце. Међутим, преговори су се наставили, и они су били одлучујућа тачка Сантосовог политичког програма, чија се кампања за председничке изборе 2014. године звала „Уједињени за мир“, а која му је обезбедила изборну већину и други мандат (Ибид.).

Успех процеса мировних разговора долазио је у неколико наврата у сумњу, с обзиром на повремене окршаје између гериле и војске, као на пример 2015. године, када је ФАРК убио 11 војника, на шта је влада одговорила војним нападом (DW, „Colombia's delicate peace process: An overview“). Међутим, реаговањем земаља које су биле гарант мира—Кубе, Венецуеле, Чилеа и Норвешке, преговори су се наставили, након чега је ФАРК најавио престанак борби, док је влада амнестира 30 герилаца. Примирје је коначно потписано 2016. године у Картагени између тадашњег председника Колумбије Сантоса и вође ФАРК-а Родрига Лондона. Ипак, бивши председник Урибе противио се овом примирју и успео је да убеди један део становништва да одбије мировни споразум на референдуму одржаном 2. октобра 2016. године (Ибид.).

У складу са приговорима мировном споразуму, председник Сантос је одржао састанак са представницима опозиције и усвојио одређене измене споразума које су сугерисане од страна исте. Након тога, овако измењен текст споразума званично је усвојен од обе преговарачке стране у мировном процесу у новембру 2016. године. Срж споразума између ФАРК-а и владе представља политичка партиципација представника ФАРК-а, као и транзиционо правосуђе, али управо ове две компоненте споразума су највише критиковане од стране опозиције и имају најмању подршку од стране народа, док тачке које се тичу

супституције илегалних усева коке и редистрибуције земље уживају највећу подршку (García-Sánchez & Carlin, 2020: 240–241). Споразум предвиђа да ФАРК буде признат као легална политичка партија у периоду 2018–2026 године, без обзира на проценат гласова који добије на изборима, што је значајан политички уступак, с обзиром да неће морати да пређе праг од 3% да би имао своје представнике у институцијама. Такође, ФАРК-у је гарантовано по 5 представника у Сенату и Представничком дому током овог периода. Што се тиче транзиционог правосуђа, оно подразумева да се установе злочини против човечности и ратни злочини почињени од свих зараћених страна у дуготрајном војном сукобу, амнестију за герилце који признају злочине, али и економску надокнаду жртвама овог сукоба (Ибид., 241–242).

Након потписивања споразума, ФАРК је положио оружје и постао политичка партија са представницима у колумбијском Конгресу, а њихову интеграцију у друштво надгледа и Свет безбедности УН, који је 2016. основао посматрачку мисију за гарантовање имплементације мировног споразума. Тренутни председник Колумбије Иван Дуке, представник десничарске партије „Демократски центар“, након доласка на власт 2018. године исказао је намеру да се мировни процес настави, али је покушао да ограничи надлежност транзиционог правосудног механизма познатог под именом „Специјална правда за мир“. Овај транзициони механизам је критикован у конзервативним и десничарским круговима да амнестира герилце од злочина почињених за време оружаних сукоба. Међутим, ова Дукеова иницијатива је наишла на отпор и у Сенату и у Уставном суду (Ministry of Foreign Affairs of Norway, 2019).

Иако је мировни процес свакако означио нову етапу у односима герилаца и државе, те донео одређени напредак у обезбеђивању безбедности и стабилизације у Колумбији, постоји још доста проблема у које треба решавати. На пример, иако већина припадника ФАРК-а поштује примирје, те је њих око 13.000 предало оружје и удружило се у политичку партију, отприлике 1.500 бивших бораца ФАРК-а одбило је да се демобилише. Они су наставили да воде оружану борбу, али и да учествују у трговини наркотицима, предвођени двома бившим вођама ФАРК-а познатих по ратним именима Иван Маркез и Хесус Сантрич, који је наводно убијен 17. маја 2021. у Венецуели од стране колумбијске војске, а који је раније оптужен у САД за трговину дрогом (The Guardian, 2021).

Још један велики проблем јесте и оружана и криминална активност бивших припадника ФАРК-а који су одбили демобилизацију, ван граница Колумбије, а нарочито у Венецуели, где су се крајем марта 2021. године сукобили са око 3.000 припадника венецуеланске војске. Овај сукоб је довео до расељавања готово 5.000 људи из Венецуеле, који су потом смештени у избеглички камп у Колумбији (Daniels, J.P., 2021). Имајући у виду да је и раније у прошлости колумбијска влада оптуживала венецуеланску власт да сарађује са ФАРК-ом јер деле исту идеолошку базу, и овај пут је министар одбране Колумбије изјавио да су ови сукоби гериле и венецуеланских снага безбедности заправо последица борбе око трговине дрогом, на шта је из Венецуеле стигао одговор да је његова земља подвргнута спољном нападу (Ибид.).

С обзиром на поновно активирање одређених бивших бораца ФАРК-а у војним сукобима са војском Колумбије, али и суседних земаља, масовним убиствима социјалних и хуманитарних радника у руралним деловима Колумбије, распрострањеним учешћем бивших герилаца и криминалних група у трговини дрогом, кршењем људских права, те политичким трзавицама између колумбијске владе и других суседних земаља, а нарочито Венецуеле, остаје нам да се надамо да све то неће много утицати на поштовање мировног

процеса са обе стране. Такође, Колумбија је погођена рекордним привредним падом, који није забележен последњих пола века, што је навело председника Дукеа да најави реформе у виду повећања пореза, што је изазвало масовне уличне протесте, у којима је страдало више десетина особа. Имајући све ово у виду, сматрамо да ће се безбедност Колумбије сусрести са озбиљним потешкоћама, које ће колумбијски народ успети да преброди једино солидарношћу, оним што му је у прошлости нажалост доста пута фалило.

ЛИТЕРАТУРА

1. Abadinsky, H. (2012). *Organized crime*. Cengage Learning.
2. Bagley, B. M. (1989). Dateline Drug Wars: Colombia: The Wrong Strategy. *Foreign Policy*, (77), 154–171.
3. Bagley, B. M. (2005). Drug trafficking, political violence, and US policy in Colombia under the Clinton Administration. In *Elusive peace: International, national, and local dimensions of conflict in Colombia*, New York: Palgrave Macmillan, 21–52.
4. Blakeley, R. (2009). *State terrorism and neoliberalism: The north in the south*. Routledge.
5. Britannica. *Colombia in the 21st century*. Preuzeto sa <https://www.britannica.com/place/Colombia/Colombia-in-the-21st-century>.
6. Bruce-Jones, T., & Smith, M. L. R. (2019). Coca, Clausewitz, and Colombia: The Inadequacy of Micro-level Studies in Explaining FARC Violence Against Civilians During the Colombian Civil War. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–28.
7. Chepesiuk, R. (2003). *The bullet or the bribe: Taking down Colombia's Cali drug cartel*. Greenwood Publishing Group.
8. Chernick, M. (2003). Conflict in Colombia: An Analysis and Perspectives for Peace. In (Massard M., Ed.) *Colombia: Conflict Analysis and Options for Peacebuilding Assessing Possibilities for Further Swiss Contributions*, Swisspeace, 13–30, <http://www.jstor.org/stable/resrep11078.5>.
9. Collier, P. (2000). Rebellion as a Quasi-Criminal Activity. *Journal of Conflict Resolution*, 44(6), 839–854.
10. Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford economic papers*, 56(4), 563–595.
11. Cook, T. R. (2011). The financial arm of the FARC: A threat finance perspective. *Journal of Strategic Security*, 4(1), 19–36.
12. Cosoy, N. (2016). *Has Plan Colombia really worked?* Preuzeto sa <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-35491504>.
13. Cunningham, D., Everton, S., Wilson, G., Padilla, C., & Zimmerman, D. (2013). Brokers and key players in the internationalization of the FARC. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(6), 477–502.
14. Daniels, J.P. (2021). *'In the middle of a war zone': thousands flee as Venezuela troops and Colombia rebels clash*. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/global-development/2021/mar/31/in-the-middle-of-a-war-zone-thousands-flee-as-venezuela-troops-and-colombia-rebels-clash>.

15. DW. *Colombia's delicate peace process: An overview*. Preuzeto sa <https://www.dw.com/en/colombias-delicate-peace-process-an-overview/a-43938442>.
16. EMCDDA (2008). *Monitoring the supply of cocaine to Europe*. Office for Official Publications of the European Communities.
17. Ganzer, D. (2016). *Protivzakoniti ratovi*. Beograd: Laguna.
18. García-Sánchez, M., & Carlin, R. E. (2020). The FARC in the Public Eye: Negotiation, Integration, and Political Participation. *Journal of Politics in Latin America*, 12(3), 239–251.
19. Gootenberg, P. (2008). *Andean cocaine: The making of a global drug*. University of North Carolina Press.
20. Grossman, H. I. (1999). Kleptocracy and revolutions. *Oxford Economic Papers*, 51(2), 267–283.
21. Guizado, Á. C. (2005). Plan Colombia and the Andean Regional Initiative: the ups and downs of a policy. In *Elusive Peace: International, National, and Local Dimensions of Conflict in Colombia*. Palgrave Macmillan, New York, 77–95.
22. Henderson, J. D. (2012). *Víctima de la globalización: la historia de cómo el narcotráfico destruyó la paz en Colombia*. Bogota: Siglo del Hombre Editores.
23. Henderson, J. D. (2015). *Colombia's Narcotics Nightmare: How the Drug Trade Destroyed Peace*. McFarland.
24. Holmes, J. S., Gutiérrez De Piñeres, S. A., & Curtin, K. M. (2007). A subnational study of insurgency: FARC violence in the 1990s. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30(3), 249–265.
25. Kenney, M. (2007). The architecture of drug trafficking: network forms of organisation in the Colombian cocaine trade. *Global crime*, 8(3), 233–259.
26. Lee, R. W. (1991). Colombia's cocaine syndicates. *Crime, law and social change*, 16(1), 3–39.
27. Leech, G. (2011). *The FARC: The longest insurgency*. Zed Books Ltd.
28. Maddaloni, J. P. N. (2009). *An Analysis of the FARC in Colombia: Breaking the Frame of FM 3-24*. School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas.
29. Marks, T.A. (2017). FARC, 1982–2002: criminal foundation for insurgent defeat. *Small Wars & Insurgencies*, 28(3), 488–523, DOI: 10.1080/09592318.2017.130761.
30. Mateus-Rugeles, A., & Arias, P. C. (2020). Narcotrafficking as Connected Political Crime in Colombia: the FARC Case. *University of Miami Inter-American Law Review*, 51(2), 1.
31. Maullin, R. L. (1971). *Soldiers, Guerrillas and Politics in Colombia: Richard L. Maullin*. Rand Corporation: Santa Monica, California.
32. McDermott, J. (2015). *The Changing face of Colombian organized crime*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
33. Meltzer, J., & Rojas, C. (2005). Elusive peace: International, national, and local dimensions of conflict in Colombia. In *Elusive Peace: International, National, and Local Dimensions of Conflict in Colombia*, Palgrave Macmillan, New York, 1–18.
34. Ministry of Foreign Affairs of Norway. (2019). *The peace process in Colombia*. Preuzeto sa https://www.regjeringen.no/en/topics/foreign-affairs/peace-and-reconciliation-efforts/norways_engagement/peace_colombia/id2522231/.
35. Molano, A. (2000). The Evolution of the FARC: A guerrilla group's long history. *NACLA Report on the Americas*, 34(2), 23–31.

36. Norman S.V. (2018). Narcotization as Security Dilemma: The FARC and Drug Trade in Colombia, *Studies in Conflict & Terrorism*, 41(8), 638–659, DOI: 10.1080/1057610X.2017.1338052.
37. Offstein, N., & Aristizábal, C. (2003). An historical review and analysis of Colombian guerrilla movements: FARC, ELN and EPL. *Revista Desarrollo y Sociedad*, (52), 99–142.
38. Ortiz, R. D. (2002). Insurgent Strategies in the Post-Cold War: The Case of the Revolutionary Armed Forces of Colombia. *Studies in Conflict & Terrorism*, 25(2), 127–143.
39. Ortiz, R.D. (2002). Insurgent Strategies in the Post-Cold War: The Case of the Revolutionary Armed Forces of Colombia, *Studies in Conflict & Terrorism*, 25(2), 127–143.
40. Otis, J. (2014). The FARC and Colombia's illegal drug trade. *Wilson Center*, 1–26.
41. Paul, C., Clarke, C. P., & Serena, C. C. (2014). *Mexico Is Not Colombia: Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations, Supporting Case Studies*, 2, Rand Corporation.
42. Pecaut, D., & González, L. (1997). Presente, pasado y futuro de la violencia en Colombia. *Desarrollo Económico*, 36(144), 891–930.
43. Rabasa, A. and Chalk, P. (2001). *Colombian Labyrinth: The Synergy of Drugs and Insurgency and Its Implications for Regional Stability*. Santa Monica: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1339.html.
44. Restrepo, J. A., Spagat, M., & Vargas, J. F. (2004). The dynamics of the Colombian civil conflict: A new data set. *Homo Oeconomicus*, 21(2), 396–428.
45. Roldan, M. (1999). Colombia: cocaine and the “miracle” of modernity in Medellin, in Gootenberg, P. (ed.) *Cocaine: global histories*, 165–183, Routledge.
46. Romero, M. (2000). Changing identities and contested settings: Regional elites and the paramilitaries in Colombia. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 14(1), 51–69.
47. Roniger, L. (2009). US hemispheric hegemony and the descent into genocidal practices in Latin America, in: Esparza, M., Huttenbach, H. R., & Feierstein, D. (Eds.). *State Violence and Genocide in Latin America: The Cold War Years*, 23–43. Routledge.
48. Saab, B.Y. & Taylor, A.W. (2009). Criminality and Armed Groups: A Comparative Study of FARC and Paramilitary Groups in Colombia, *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(6), 455–475, DOI: 10.1080/10576100902892570.
49. Serres, Philippe (2000). The FARC and democracy in Colombia in the 1990s. *Democratization*, 7(4), 191–218, doi:10.1080/13510340008403689.
50. Spencer, D. (2011). The evolution and implementation of FARC strategy: Insights from its internal documents. *Security and Defense Studies Review*, 12, 73–98.
51. Stanford University. (2019). *Mapping Militant Organizations. “Revolutionary Armed Forces of Colombia”*. <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/revolutionary-armedforces-colombia-farc>.
52. Stokes, D. (2005). *America's other war: terrorizing Colombia*. Zed Books.
53. Tate, W. (2001). Paramilitaries in Colombia. *The Brown Journal of World Affairs*, 8(1), 163–175.

54. The Guardian. (2021). *Ex-Farc leader killed in Venezuela by Colombian troops, rebel group says*. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/world/2021/may/19/colombia-venezuela-farc-rebel-leader-killed>.
55. Thoumi, F. E. (2002). Illegal drugs in Colombia: From illegal economic boom to social crisis. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 582(1), 102–116.
56. UNODC (2019). *World Drug Report 2019—Executive Summary*. United Nation publications.
57. Velez, M.A. (2001). FARC–ELN: evolución y expansión territorial. *Revista Desarrollo y Sociedad*, (47), 151–225.
58. Verdad abierta. (2012). *Las conferencias de afianzamiento (1974–1976)*. <https://verdadabierta.com/las-conferencias-de-afianzamiento-1974-1976/>.
59. Villar, O., & Cottle, D. (2011). *Cocaine, death squads, and the war on terror: US imperialism and class struggle in Colombia*. NYU Press.